

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra sociální práce

Bakalářská práce

Kristýna Dvořáková

**Jak přijímají biologické děti pěstounů své sourozence v pěstounské péči a
pěstounství svých rodičů**

How the biological children of foster parents accept their new foster siblings and
fostering of their parents

Praha, 2015

Vedoucí práce: PhDr. Hana Pazlarová, Ph.D.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala lidem, kteří mi byli nápomocni v době psaní této práce. V první řadě bych chtěla poděkovat PhDr. Haně Pazlarové Ph.D za odborné vedení mé práce a pomoc při jejím zpracování.

Velký dík patří také všem respondentům - pěstounům za jejich čas, ochotu a otevřenost pro výzkum. Díky nim mohla tato práce vzniknout.

Poděkování patří také mé rodině a mému snoubenci za podporu a pomoc.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V

Dne.....

Podpis.....

Abstrakt

Bakalářská práce pojednává o tom, jak přijímají biologické děti pěstounů své sourozence v pěstounské péči a jak přijímají své rodiče jako pěstouny z pohledu pěstounů. Cílem této práce je zjistit, zda a jak toto přijetí probíhá, jaké jsou vztahy biologických dětí směrem k dětem přijatým, jaké problematické aspekty tyto vztahy přináší a jak jim předejít.

Klíčová slova: rodina, pěstounská péče, vztahy v rodině, sourozenci, sourozenecké vztahy, biologické děti pěstounů

Abstract

The bachelor thesis discusses how the biological children of foster parents accept their new foster siblings and fostering of their parents from the view of the foster parents. The aim of this work is to find out if and how the biological children accept their new foster siblings, what are their relationships like, what are the problematic aspects of these relationships and how to prevent them.

Key words: family, foster care, relationships in family, siblings, sibling's relationships, biological children of foster parents

Obsah:

1. Úvod	6
2. Rodina	7
2.1. Definice a funkce rodiny.....	8
2.2. Vnitřní rodinné systémy.....	8
2.3. Idea funkční rodiny.....	9
2.4. Rodina v systému náhradní rodinné péče.....	11
3. Sourozenectví	12
3.1. Sourozenecké konflikty.....	14
3.2. Žárlivost.....	15
3.3. Rivalita.....	17
3.4. Nevlastní sourozenectví.....	18
3.5. Náhradní sourozenectví.....	18
3.5.1. Dimenze náhradního sourozeneckého vztahu.....	19
3.6. Sourozenecké konstelace.....	20
3.6.1. Sourozenecké konstelace v procesu pěstounské péče.....	21
4. Přijetí	22
5. Biologické děti pěstounů v procesu pěstounské péče	26
5.1. Biologické děti pěstounů v české odborné literatuře.....	26
5.2. Biologické děti pěstounů v zahraniční odborné literatuře.....	27
6. Výzkumné šetření	31
6.1. Výzkumný vzorek.....	31
6.2. Metody a zpracování výzkumu.....	33
6.3. Analýza rozhovorů.....	36
6.4. Shrnutí a diskuze.....	44
7. Závěr	48
8. Seznam literatury	49
8.1. Internetové zdroje.....	50

1. Úvod

Pěstounská péče je jednou z variant systému náhradní rodinné péče. Jejím cílem je poskytnout rodinné zázemí dětem, které z nějakého důvodu nemohou vyrůstat ve své původní rodině. Pěstouni tedy otvírají svůj domov dítěti, které by jinak muselo žít v ústavní výchově. O důležitosti rodiny pro dítě se již ve 21. století debaty naštěstí nevedou a Česká republika se ubírá směrem deinstitucionalizace. Pěstounů v posledních pár letech přibývá díky legislativním změnám, které pěstounskou péči podpořily.

Jako téma mé bakalářské práce jsem si vybrala „*Jak přijímají biologické děti pěstounů své sourozence v pěstounské péči a pěstounství svých rodičů.*” Toto téma jsem si vybrala z toho důvodu, že mě pěstounská péče zajímá, ve svém okolí mám několik rodin, které pěstounskou péči poskytují, byly a jsou pro mě osobně velkou inspirací. Téma biologických dětí pěstounů v procesu pěstounské péče jsem si vybrala především z toho důvodu, že mě zajímalo a že v české odborné literatuře se mu zatím moc prostoru nevěnuje.

V teoretické části se zaměřuji na rodinu jako takovou, zajímám se o její vnitřní strukturu, o to jaké má postavení v dnešní společnosti, o její důležitost pro člověka a také o její důležitost v systému náhradní rodinné péče. Další kapitola je věnována sourozenectví, sourozeneckým konfliktům, žárlivosti a rivalitě v sourozenecké dimenzi. Dále se věnuji důležitému tématu sourozeneckým konstelacím a jejich aplikaci na pěstounskou péči. V kapitole přijetí se zajímám o proces přijetí dítěte a opět v souvislosti s přijetím dítěte do pěstounské péče. V další kapitole vycházím z odborných článků, publikací a zahraničních studií, které se věnují tématu biologických dětí pěstounů v procesu pěstounské péče a také se dívám na českou odbornou scénu.

Za teoretickou částí následuje část vlastního výzkumu. Prováděla jsem ho pomocí rozhovoru s otevřenými otázkami. Mými respondenti byli pěstouni, kteří měli i své biologické děti. Odpovědi, které mi pěstouni dali, jsou velmi zajímavé a pro moji práci klíčové. Další kapitole jsou tyto výsledky shrnuty, okomentovány a jsou dány do širších souvislostí.

Výsledkem práce je tedy zmapovaný proces přijetí pěstounského dítěte do rodiny, situace v procesu přijetí, které jsou obtížné, dopady a vliv pěstounské péče na biologické děti pěstounů a pohled biologických dětí na své rodiče v roli pěstounů.

2. Rodina

Rodina je základní sociální skupinou, nejstarší lidskou společenskou institucí, ve které se dítě připravuje na život a dostává zde základní citovou výbavu. V rodině se dítě učí svým budoucím životním rolím, osvojuje si vzory chování a vytváří si životní návyky od čištění zubů až po vědomí, že je třeba se o věci dělit.

Rodina vytváří místo – domov. Domov je tam kde jsou „naši“, lidé, kteří nás přijímají takové, jací doopravdy jsme a kde se nemusíme přetvařovat. Z tohoto vědomí plyne pocit jistoty a bezpečí.

Pro malé dítě je velmi důležité, aby vyrůstalo ve stálém a bezpečném prostředí. Neprospívají mu příliš časté změny a improvizace. Přesto domov tvoří především lidé. Pro dítě v prvním roce života je důležité vytvořit si vazbu k jedné osobě (zpravidla k matce), ale zároveň jak píše Matějček (1994, str.13): *„...psychologické výzkumy ukázaly, že vědomí vlastního já, vlastní osoby, svébytnosti se u dítěte dříve a pevněji vytváří tehdy, když tu není jen jeden vztah, tj. já a ty, například jenom matka a dítě, ale když fungují vztahy nejméně tři, tj. já, ty a on či ona, tj. například matka- dítě- otec, či kdokoli jiný další. Dítě tak poznává nejen vztah a chování své matky k sobě, ale i chování svého otce k sobě, ale navíc i chování matky k otci a otce k matce. To už vytváří bohaté předivo vztahů, do něhož je dítě organicky zapojeno.“*

Člověk – natožpak malý člověk – potřebuje lásku, pozornost, zájem druhých a ohledy. Uspokojení těchto potřeb mu může nejlépe poskytnout právě rodina. Rodina člověku zprostředkovává a prožívá s ním první životní zkušenosti, první krok, první slovo, první úspěch, první třídu atd... Tyto první kroky jsou pro život nesmírně důležité a neméně důležité je, že se tyto a další události každý den opakují. Tím si člověk vytváří zdravé návyky do života a získává tím také jistotu a důvěru, která se vytváří opakovanou kladnou zkušeností. Jednou z dalších hlavních věcí, které dává rodina svým členům, je uspokojení důležitého lidského přání, doslova potřeby. Říká se tomu „touha po vřelé odezvě“. Každá bytost potřebuje být chtěna, pochopena, oceňena a milována (Vančurová, 1987).

Stabilita rodiny je důležitá pro každou společnost. Ačkoli se dnešní západoevropská společnost odklání od modelu tradiční rodiny a ozývají se hlasy, že tradiční rodina je přežitkem minulosti, stále naše společnost na modelu tradiční rodiny stojí a rodina je považována za nejlepší prostředí pro člověka a především pro dítě. Rodina jako jediná dokáže v dostatečné míře uspokojit jeho základní potřeby biologické, psychické i sociální.

2.1. Definice a funkce rodiny

Definice rodiny podle Národní zprávy o rodině, kterou vypracovalo MPSV v roce 2004 zní takto: „*Rodina v nejširším pojetí je chápána jako celek rozličných konstelací takové formy života, která obsahuje minimálně dvougenerační soužití dětí a rodičů, má trvalý charakter a vykazuje pevné vazby mezigenerační a vnitrogenerační solidarity.*“ (Národní zpráva o rodině, 2005)

V dnešní době je snaha definovat rodinu co neširěji, aby se pojem rodina stal relevantním pro jakékoli soužití dvou a více lidí bez ohledu na to zda mají děti, zda je to soužití dvougenerační a zda je toto soužití nějak institucionalizováno.

Mezi základní funkce rodiny se počítá funkce reprodukční, socializační, sociálně ekonomická a regenerační. Další funkcí je tvorba lidského kapitálu, ve smyslu přípravy dítěte na plnohodnotný život ve společnosti a tato funkce je v této oblasti nenahraditelná (Národní zpráva o rodině, 2005).

2.2. Vnitřní rodinné systémy

Rodina umožňuje jedinci, v našem případě pěstounskému dítěti, aby v ní našel oporu, aby se s rodinou ztotožnil (do jaké míry se pěstounské dítě s rodinou ztotožní je otázka, záleží na věku, kdy bylo přijato do pěstounské péče, dále záleží na tom, jaký má a zda má nějaký vztah ke své biologické rodině), ale zároveň mu rodina musí dát dostatek prostoru pro budování vlastní identity.

Zároveň rodina vytváří různá spojení neboli podsystemy pro jisté účely. Členové rodiny se spojují za účelem různých rozhodnutí, sdílení zájmů a také proto, aby se definovali jako jedna generace vůči generaci jiné. Každý jednotlivý člen rodiny má v takovýchto podsystemech míst více. Jeden z nejvýznamějších odborníků, který se zabýval vnitřním členěním rodiny na podsystemy, byl argentinec Salvador Minuchin. Ten definoval hranice podsystemu jako pravidla, která určují, kdo a jak může být v rodinném podsystemu zahrnut. Minuchin se věnoval především podsystemu manželskému, rodičovskému a sourozeneckému. Manželský podsystem definoval jako podsystem, ke kterému nemají mít děti přístup. Rodičovský podsystem naplňuje potřeby dětí, rodiče musí být vůči dětem autoritou a musí být schopni děti vést. K tomu aby byla rodina funkční, měly by být hranice subsystemů jasné a za jistých podmínek překročitelné.

Nejasná či nepropustná hranice je považována za nefunkční, neboť znemožňuje komunikaci a rodinu štěpí. V rodině s nefunkčními hranicemi mluví každý do všeho, ale nikdo nic nerozhodne, nikdo není za nic zodpovědný.

Minuchin je také autorem pojmu *rodičovské dítě*. Je jím označováno dítě, které je zahrnuto do rodičovského podsystemu a staví se vůči svým sourozencům do pozice rodiče. Tato situace vzniká, pokud je rodina velká, nebo jsou rodiče nějakým způsobem handikapovaní ve výkonu svých rodičovských rolí. Domnívám se, že rodičovským dítětem se snadno stanou biologické děti pěstounů, pokud je věkový rozdíl mezi nimi a pěstounskými dětmi větší. Vážné problémy vznikají jen tehdy, když dítě přebírá rodičovskou roli dlouhodobě a jsou neadekvátní k jeho věku (Matoušek, 1993).

2.3. Idea funkční rodiny

V posledních padesáti letech prošla rodina obrovskou změnou. Za dvě největší změny, které jsou komplementárně spojené, je považováno postavení ženy ve společnosti, a to jednak tím, že žena začala pracovat, a za druhé počátek masového používání antikoncepce. Tím se ženy staly nezávislé na mužích a současná změna celé společnosti začala.

Současná rodina už tedy nemá tak jednotnou podobu jako před sto lety. Rodina se částečně proměnila ve své funkci a ve svém složení. Monogamní celoživotní vztah je stále uznáván jako ideál, ale přibývá lidí, kteří tento ideál odmítají.

Podle statistik se rozvádí každé druhé manželství (Český statistický úřad, 2015a) a se vzrůstajícím počtem rozvodů se objevily problémy a situace, které jsme do této doby neznali.

Rodinný ideál, který se skládá z dlouhodobého monogamního vztahu rodičů, kteří se spolu starají o více dětí (3 a více) je už spíše jen historickou vzpomínkou. Dnešní rodina už je, co do počtu dětí střídmější. V roce 2012 připadlo v České republice 1,45 dítěte na ženu (Český statistický úřad, 2013b) a pro srovnání, na ženu narozenou v roce 1930 připadají v průměru 2 děti (Novák, 2007).

S fenoménem rozvodů vznikají nová rodinná uspořádání. Matějček ve své knize *Nevlastní rodiče a nevlastní děti* (Matějček, Dytrych, 1999) uvádí termín „*doplněná rodina*“. Je tím myšlena rodina, která je doplněna o nějakého jejího člena – nejčastěji o „nevlastního otce“ (90% dětí je svěřovaných do výlučné péče matky).

Vančurová (1987) ve své knize používá termín *přeúplná rodina*. Poukazuje na situaci, kdy si u dítěte činní nárok na roli otce nebo matky více lidí, násobí se pak i počty prarodičů, sourozenců a tak dále.

V dnešní době tedy těžko můžeme hledat nějaký závazný model rodiny, je těžké konstruovat nějakou normu. Důležité je se soustředit na hlavní funkce rodiny, kterými jsou výchova dětí a pak uspokojování potřeb dospělých členů rodiny.

Přesto nebo možná právě proto je důležité se zamyslet nad ideou rodiny, která je především stabilní. Stabilita vztahů, která se v rodině vyskytuje, je jedním z nejdůležitějších prvků, která je nutnou podmínkou pro přijetí dítěte do pěstounské péče.

Výraz funkční rodina je především synonymem rodiny harmonické, neklinické. Nejdůležitějším projevem správného fungování rodiny je dobrá komunikace mezi členy rodiny. Dále fakt, že na sebe členové rodiny berou ohled a respektují se. Tyto rodiny jsou charakteristické pevnou koalici mezi rodiči (viz. Rodičovský podsystém), která je natolik silná, že ji okolní události nemohou rozrušit. V rodině je jasná hierarchie odpovědnosti a jedinečnost jedinců je vnímána pozitivně. V rodině existuje rovnováha mezi potřebou intimity a potřebou sdílení se.

Dalším rysem funkčnosti rodiny je možnost vyjádřit svůj názor, člen rodiny může mluvit jasně a adresně. V rodině se komunikuje živě a aktivně. Rodina není rigidní v názorech, je otevřená pro názory druhých a pro nová řešení. Důležitou složkou komunikace je humor. Sociální i jiná realita je rodinou interpretována nezkresleně, je zpracována pod vlivem rodinných tradic, které rodinu hodnotově orientují.

Funkční rodina je charakteristická svou pozitivní atmosférou, lidé se těší ze vzájemného kontaktu a dávají to najevo.

Domácí provozní rutinu zvládá rodina bez obtíží a bez velkého dohadování. O závažnějších záležitostech rozhodují rodiče, a to tím způsobem, že se společně domluví na řešení, i když se jejich počáteční názory lišily.

V některých oblastech spolu děti s rodiči diskutují a při rozhodování je brán na děti ohled. Funkční rodina ví o nutnosti kooperace, vnímá potřeby svých členů a vyhýbá se negativnímu nálepkování.

Podle Riskinova výzkumu funkčních rodin vyplynulo následující:

Oba rodiče vnímají děti podobně a mají vůči dětem podobná očekávání.

Děti nemusí nutně rebelovat, aby v rodině dosáhly autonomie.

Rodiče povzbuzují děti k řešení problémů, a to i v případech, kdy s řešením dítě nesouhlasí.

Rodiče se mohou zcela přiměřeně starat o děti, i když nemají šťastné manželství.

Rodiče mají v rodině jednoznačně vedoucí roli a hranice mezi generacemi je zcela jasná.

Rodiče určují dětem zcela zřetelně hranice dovoleného chování.

Pokud se rodiče v názorech na děti liší, nediskutují o tom před dětmi a děti do tohoto sporu nevtahují.

Děti mohou rodičům vzdorovat, rodiče však hlídají pouze meze tohoto vzdorování.

Rodiče děti přiměřeně oceňují za úspěchy.

Rodiče vyjadřují ambivalentní postoj k postupující nezávislosti svých dětí.

Další důležitou vlastností funkční rodiny je schopnost efektivně spolu komunikovat, řešit běžné i výjimečné situace a problémy, přiměřeně emočně reagovat a určovat meze dovoleného chování (Matoušek, 1993).

Ideální funkční rodina by měla vytvořit domov, místo se všemi citovými kvalitami, laskavou atmosférou, chápající prostředí, bezpečí a jistotu. Rodina jako přístav, kam se dítě může vrátit, kdykoli i zpětně ve vzpomínkách, a které člověka celoživotně formuje.

2.4. Rodina v systému náhradní rodinné péče

Rodina je jako nejlepší prostředí považována i v systému náhradní rodinné péče. Už v době osvícenství, kdy se začali zakládat sirotčince, děti do šesti let stále pobývaly spíše u kojných (kojné, mohou být považovány za předobraz dnešní pěstounské péče na přechodnou dobu). Jediným obdobím, kdy byla upřednostňována kolektivní institucionalizovaná výchova, bylo období komunismu. Tehdy byla pěstounská péče zrušená (v roce 1950) a následně opět obnovena, tedy až po 23-ti letech (Matějček, 1999).

Děti, které do pěstounské péče přicházejí, jsou děti, o které se jejich rodiče nemohou nebo nechtějí starat. Detailních důvodů je tolik jako dětí samotných. V nemálo případech jsou deprivované, chybí jim navázaný vztah k primární osobě, protože ústavní výchova tuto základní lidskou potřebu naplnit nedokáže. Rodina, která přijímá dítě do své rodiny (do pěstounské péče), mu otvírá dveře svého domova a také do svého srdce.

Jak už bylo řečeno v úvodu, domov je především místo, kde jsou, ti kteří nás bezpodmínečně přijímají, a proto je dobré uvést zde poznatky o dětech přijatých a jejich pohled na „náhradní rodinu“. Matějček píše, že pro dítě nejsou vnější znaky rodiny příliš důležité. Pro dítě může být rodinou i jedna osoba, která se o něj stará, stejně tak jako více starajících se osob. Pro dítě také není rozhodující, zda jsou jednotlivé svazky strvzeny nebo nestrvzeny zákonem. Pro duševní a charakterovou stránku osobnosti je podstatné, aby dítě vyrůstalo především ve stálém a citově příznivém prostředí. To je to na čem záleží především (Matějček, 1994, str. 16).

3. Sourozenectví

Sourozenectví je dle mého názoru málo diskutovaný vztah a zároveň i velmi podceňovaný vztah našeho života. Překvapením pro mnohé může být, že to bývá pravděpodobně nejdelší vztah v životě. Sourozenci spolu mohou žít třeba až sedmdesát nebo osmdesát let, to je mnohem déle než ve vztahu se svými partnery/partnerkami, rodiči či vlastními dětmi. Sourozenecký vztah je pokládán za nenápadný, obvykle snadno dosažitelný a tudíž je velmi snadné neuvědomit si a nedocenit délku doby, kterou tráví sourozenci spolu. Mohou jej tvořit lidé stejného i opačného pohlaví.

Dnešní rodina je sice málo pospolu na rozdíl od rodiny např. před sto lety, ale přesto spolu sourozenci tráví nejvíce času ze všech jejích členů. Děti samozřejmě přichází do styku s vrstevníky v mnoha prostředích (ve školce, na hřišti, v kroužcích, ve škole atd.), ale ve většině případů sourozenci tráví nejvíce času společně, a ať se nám to líbí nebo ne, tak nedobrovolně. Jako si nemůžeme vybrat své rodiče, tak si ani nemůžeme zvolit své sourozence. Sourozence povětšinou spojuje pokrevní příbuznost (v dnešní době sice dosti přibývá nepokrevních nevlastních sourozenců), odečteme-li ji však, nakonec se ze sourozenců stanou osobnosti, které jsou nuceni trávit společně dlouhé hodiny jeden s druhým v omezeném prostoru, jak si byli přiděleni.

Na to, aby se dvě různé osobnosti stali sourozenci se všemi radostmi a starostmi, které tento druh vztahovosti čítá, nemusí být tito jedinci pokrevně příbuzní.

Je starým známým předsudkem, že to, co je vlastní, máme sklon považovat za "přirozené" a na to, co je nevlastní, pohlížíme jako na potencionálně podezřelé a potencionálně špatné. Nemálo nás v těchto stereotypech podporují pohádky o zlých macechách a zlých nevlastních sestřách (Matějček, Dytrych, 2002).

Co tedy dělá sourozencký vztah sourozeneckým vztahem? Nejdůležitějším pojítkem jsou v ideálním případě rodiče, či pěstouni, z praxe však víme, že jeden rodič, nebo jedna pečující osoba stačí. Dalšími spojujícími faktory jsou obývání jednoho bytu, případně domu a trávení a sdílení společného života v čase.

Sourozenectví s sebou nese důvěrnost. Jedinci společně jedí, společně se koupají, myjí, sdílí spolu jeden stůl, společný pokoj, hrají si s týmiž hračkami, dědí po sobě oblečení atd. Blízký kontakt se sourozenci udržuje dítě v realitě a nemaluje si pak svět narůžovo. Sourozenci se spolu velmi dobře znají a nemusí si před sebou na nic hrát. Sourozenci od sebe navzájem získávají zkušenosti a vědomosti o lidském soužití. Učí se žít s lidmi kolem sebe, respektovat druhého vedle sebe, mít k sobě navzájem úctu, spolupracovat a dělit se. Děti

spolu jednají jako rovný s rovným, soužití s ostatními dětmi v domácnosti od nejužšího dětství zajišťuje vytvoření úcty k právům druhých. Sourozenci si také vzájemně nastavují zrcadlo, učí se pozorováním a porovnáváním, a tím si o sobě vytváří představu a učí se sebereflexi. (Lze srovnat s psychoterapeutickou metodou – videotréninkem interakcí. Je to metoda, při níž se využívá videonahrávky z domácího prostředí klientů za účelem zlepšit své komunikační schopnosti.)

Přehledy výzkumů o sourozencích nenechávají žádnou pochybnost o tom, že pozice dítěte mezi bratry a sestrami významně ovlivňuje jeho vývoj (Vančurová, 1987).

Děti obecně mají ostatní děti rády, rády jimi bývají obklopeni a rády společně tráví čas jak na hřištích, na návštěvách, tak mají jiné děti rády doma. Docela často se hodí mít někoho takového po ruce, mít na blízku kamaráda, který je podobného věku, zkrátka mít nějakého spřízněnce, jenž je na stejné lodi. Takový spřízněncem může dítěti pomoci lépe s jeho ryze dětskými problémy, protože mluví stejnou řečí a má obdobné zkušenosti. Lépe se vzájemně pochopí, jejich rady mohou být prospěšnější a především se dokáží navzájem více svěřovat.

Sourozenecké vztahy, tak jako všechny ostatní mohou být jednak prosociální (děti se učí si pomáhat, dělit se, spolupracovat spolu), ale také i antagonistické (o tom ale v další kapitole).

Klimeš (2000) říká, že existují pozitivní a negativní vlivy, které děti v sourozeneckých vztazích formují. Pozitivní vlivy definuje, ale předně uvádí, že jsou definovatelné těžko, protože zpravidla nebývá důvod je určovat, když jsou sourozenecké vztahy harmonické. S takovými rodinami se v pedagogicko-psychologických poradnách nesetkáváme.

Zde však jsou:

- citová opora (včetně tělesného kontaktu)
- zdroj nových podnětů
- příležitost naučit se kooperaci
- pomoc při řešení problémů
- vzory pro nápodobu
- ulehčení zátěže na rodiče
- přirozená příležitost pro zdravé soutěžení
- možnost vzniku sourozenecké koalice jako vyvažujícího faktoru vůči rodičovské koalici

Negativní vlivy jsou dle Klimeše nápadnější, ve výsledku jich však je méně a bývají navíc provázány a zesilovány jinými patologickými vlivy v dané rodině.

- sourozenecká rivalita
- ubíjení sebevědomí, talentu ap. mladších sourozenců
- negativní důsledky preferování jednoho dítěte na úkor druhých
- nezdravé sexuální kontakty mezi dětmi (zpravidla nevlastními)

3.1. Sourozenecké konflikty

Konflikt je srážka, či střet dvou nebo vícerych, do určité míry se vylučujících nebo protichůdných snah, sil, potřeb, zájmů, citů, hodnot nebo tendencí, případně aktérů (jednotlivci, zájmové skupiny, instituce apod.). Konflikt nastává v případě, kdy se tito aktéři setkávají a činí rozhodnutí v rámci stejného systému nebo se musí dělit o společné zdroje (Janourek, 2001).

Z definice konfliktu vychází, že v konfliktu můžeme být s kýmkoli, s čímkoli, kdykoli a kdekoli. Konflikty však nastávají především ve vztazích a to zejména v těch a s těmi, se kterými jsme v kontaktu bližším a častějším. V konfliktu se tedy častěji ocitnou manželé, rodiče s dětmi, učitelé se žáky a není divu, že se konfliktům nevyhávají ani vztahy se sourozenci.

Že sourozenecké spory jsou staré, jak sourozenecké vztahy samy, nám ukazuje už Bible. Již první sourozenecká dvojice Kain a Ábel (synové Adama a Evy) je ve sporu. Kain závidí svému bratru Ábelovi, že na jeho oběť Hospodin shlédl, kdežto na jeho ne. Kain se hněvá natolik, že dojde až k bratrovraždě. Další známým biblickým sporem je spor o prvorozenectví Ezaua a Jákoba, kdy se Jákob převlékne za svého staršího bratra Ezaua a jeho slepý otec mu dá požehnání prvorozeného. Tento příběh však končí šťastně, po několika letech se bratři usmíří.

Také je dobré říct, že konflikty mezi lidmi a tudíž i mezi sourozenci jsou jevem naprosto normálním. Jelikož každý z nás je jedinečný, máme jedinečnou povahu, náuru, temperament, každý máme jedinečnou výchovu a nikdo na světě není shodný, musí tedy docházet ke sporům, ke třecím plochám v každém vztahu. Je však na každém z nás, jak se dále zachová.

Fakt, že mezi námi a někým vyvstal konflikt, však nemusí vycítit všichni konfliktu zúčastnění. Způsobů, jak se z konfliktu dostat, existuje mnoho.

Zpátky ale k sourozenským konfliktům. Sourozenecké rozepry jsou ovlivňovány věkem dětí, čím jsou děti starší, tím déle trvají. Malé děti za minutu nevědí, že se před chvílí se sourozencem přetahovaly o hračku. Spory starších se mohou táhnout roky a vnitřní zranění z nich si mohou nést až do dospělosti anebo až do konce života.

Spory mladších se vyznačují velkou hlasitostí. Když se perou malé děti, je slyšet hlasitý křik, pláč, volání o pomoc a děti na sebe žalují a vzájemně se bijí. Čím jsou však děti starší, tím se rozbroje stávají zdánlivě „mírnějšími“, o to však rafinovanějšími. Děti a dospívající už nebývají tak agresivní. Spory spíše obsahují nadávky, vyhrožování a častým řešením sporu se také stává mlčení a ztráta vzájemné komunikace.

Děti podobného věku si jsou bližší. Dokáží si společně více hrát, více si rozumí, jsou podobně zruční a schopní. Je tedy pochopitelné, že čím je věk sourozenců bližší, tím spolu sourozenci tráví více času, a tím jsou konflikty a žárlivost běžnější.

3.2. Žárlivost

Žárlivost je poměrně běžný vztahový sociální cit, který se může nacházet ve všech našich lidských vztazích, ovlivňovat je. Je to cit, který se potřebuje projevit. Je také důkazem toho, že lidské vztahy jsou pro nás důležité.

K tomu, abychom porozuměli, co to žárlivost doopravdy je, uvádím zde její různé definice odborníků.

Vančurová (1987, str.128) píše, že *„pojmem sám v sobě skrývá jakousi směsici citů, v nichž převažuje zlost, sebelítost, pocit ublížení, křivdy a zármutek. Ale přimíseny jsou i jiné. V podstatě jde o to, že jiné osoby mají účast, podílejí se na věcech, podmínkách, náklonnostech, lásce, cti, úctě, jež bychom chtěli mít sami, jen my sami.“*

Ve známém Ottově slovníku (Ottův slovník naučný in Novák, 2007, str.56) je žárlivost definována: *„je snaha jiné převýšiti spojená se smutkem pro domnělou přednost jiných a tajnou záští proti nim.“*

V psychologickém slovníku žárlivost popisují těmito slovy: *„Žárlivost je emulze, záporný emoční stav, forma úzkosti vznikající z pocitu nejistoty, strachu, ze ztráty milované osoby“* (Hartl, Hartlová, 2000).

Způsobů, jak popsat tento emocionální stav je, jak vidno, mnoho. Všechny definice se shodují v tom, že se jedná o negativní postoj žárlivého. Člověk, který žárlí, má v sobě zajisté kus sobeckosti. Matějček a Dytrych uvádějí tři příčiny, které žárlivost podněcují. V první řadě se jedná o závislost. Člověk je na dané osobě závislý především citově, a zde platí úměra, že čím více je člověk na osobě závislý, tím více se obává ztráty tohoto vztahu. Druhou výraznou příčinou je špatně vytvořené sebevědomí. Člověk s nízkým nebo kolísajícím sebevědomím zpravidla vidí toho druhého zkreslenými očima. Třetí možnou příčinou je záměrná manipulace člověka (Matějček, Dytrych, 2002).

Nejznámější a nejvíce diskutovaná je žárlivost mezi partnery. Člověk ale může žárlit nejen na osoby, ale také na zvířata, věci a činnosti. Manželka a děti mohou žárlit na otcovo zaměstnání, pokud tam tráví více času, než je příhodno. Muži mohou žárlit na důvěrné přátelství své ženy se svou matkou nebo na nekonečné telefony s její nejlepší kamarádkou. Dítě může žárlit i na některého z rodičů, projevuje se to nejčastěji, když rodiče jsou zaměstnání nějakou společnou činností nebo hovoří o něčem na čem se dítě nemůže podílet. Žárlení se obecně vyskytuje v situaci, kdy nemohu sdílet to, po čem toužím. Může jít o žárlivost podloženou fakty, kdy opravdu je na co nebo na koho žárlit, a nebo se v nejedněch případech může jednat o žárlivost fakty nepodloženou a čistě domyšlivou. Literárně krásně ztvárněnou žárlivostí, byl Shakespearův Othello. Ten neměl pro svou zničující vášeň skutečný podklad.

Žárlivost zasahuje celou naši osobnost a je zpravidla spojena s dalšími příznaky citových výchylek.

Žárlivost se pochopitelně vyskytuje i v sourozeneckých vztazích. Ve všech knihách, které se zabývají sourozeneckými vztahy, se jako rizikové období pro vznik žárlení uvádí období, kdy se do rodiny má narodit další sourozenec. Toto období je náročné pro starší dítě, protože od chvíle narození nového sourozence, pro něj začíná soustavné dělení se o něco či někoho.

Do této chvíle bývá dítě cílem pozornosti svých rodičů, v neojedinělých případech i cílem pozornosti celé široké rodiny a najednou mu přibude konkurent.

Dítě se najednou, mnohdy ze dne na den, musí dělit o pozornost rodičů, prarodičů a dalších a především se z něj znenadání stane ten „starší sourozenec“. Ten, který je na něco už příliš velký (nesmí brát sourozenci – miminku dudlík), musí mít více rozumu, v ledasčem už by měl být samostatnější, musí být matce také nápomocen. Když sourozenec trochu povyroste, musí se s tím dělit o hračky, o dětský pokoj a o další věci.

Děti své projevy žárlivosti mohou projevovat různými způsoby. Mohou vyžadovat více pozornosti (pak na sebe upoutává pozornost nejnemožnějším způsobem), dalším projevem může být regrese – návrat na nižší, již překonané vývojové období (zhorší se úroveň řeči, objeví se problémy se samoobsluhou a s dodržováním čistoty), vyžadují obdiv, snaží se nabýt sebejistoty.

Vyššími projevy žárlivosti, které mohou děti projevovat, jsou následující: dítě zdůrazňuje a vystavuje náklonnosti k objektu své žárlivosti, aby se s ním alespoň zdánlivě ztotožnilo, a tím se chvíli ohřálo na výsluní.

Podle odborníků prý situace nemá jednoznačnou souvislost s pohlavím dětí. Zdá se však, že nejdramatičtější bývají žárlivecké postoje chlapce vůči mladší sestře (Novák, 2007). V souvislosti se žárlivostí se mohou projevovat potíže, jak na psychické úrovni (problémy učení, problémy v komunikaci s rodinou), tak i na fyzické úrovni (ekzémy, poruchy spánkového rytmu a podobně). Žárlivé děti bývají často sobecké, rvavé, bojovné, bývají úzce fixováni na jednoho z rodičů nebo mívají neurotické sny.

3.3. Rivalita

Rivalita, česky řečeno soupeření, je jedním z běžných projevů sourozeneckých konfliktů.

Je dobré říci hned na začátku, že jistá míra rivality je normální, nemoc nastává až v případech emoční poruchy. Klasifikace „normální“ připouští mírnou rivalitu a výchovně zvladatelnou nechuť dělit se o něco, za chorobné lze považovat, pokud jsou neodklonitelné vysvětlením. Mezi další kritéria patří projevy otevřeného nepřátelství, fyzické napadání, různé formy neposlušnosti, negativismu, difcility, zhoršení školního prospěchu s cílem přilákat pozornost.

Soupeření je, podobně jako žárlivost, jev běžný a zdaleka se nejedná primárně o jev výhradně se vyskytující v sourozeneckých vztazích.

V naší společnosti se setkáváme se soupeřením hned ve škole, která používáním klasického známkování (na stupnici 1-5), přímo k porovnávání a rivalitě svádí. Rivalita je také základním kamenem sportu, kde se díky soupeření dostává těch nejlepších výsledků.

Že existují dva významy, které jsou v populárně – odborných kruzích přičítány sourozenecké rivalitě, nám popisuje známý psycholog Klimeš (2000) a zdůrazňuje jejich odlišení.

1) Sourozenecká rivalita sensu lato jako označení jakýchkoliv konfliktů, hádek a rozepří vznikajících mezi sourozenci.

Tento jev je poměrně široký a označuje tedy různé procesy, kdy se sourozenci učí vymezovat se vůči jeden druhému, kdy hájí své potřeby a zájmy, hledají kompromis ap. Při tomto procesu jeden druhého velmi dobře zná.

2) Sourozenecká rivalita sensu stricto jako výrazné, iracionální nepřátelství vůči nově narozenému (nově přijdivšímu) sourozenci – jako vůči nebezpečnému objektu. V tomto případě jeden sourozenec druhého prakticky nezná. Nepřátelství se odvozuje od nějakého implicitního, snad biologického vzorce.

Sourozeneckou rivalitu je tedy možno považovat za jeden z negativních aspektů – negativní z pohledu vychovatelů – sourozeneckého vztahu. Ale její skutečný význam pro zdravý ontogenetický a fylogenetický vývoj zřejmě zatím nejsme schopni dostatečně ocenit.

3.4. Nevlastní sourozenectví

Pokud dítě dostane nevlastního sourozence, je nutné si také uvědomit, že sám se nevlastním sourozencem stává. Toto je pravidlo, které je třeba mít na paměti, pokud se jedná o sourozenece, kteří jsou pojeni buďto jedním společným rodičem nebo tím, že vlastní rodiče každého z nich začali společně žít. Tento vztah má svoje specifika, o kterých píše Matějček a Dytrych (1999 a 2002).

Vztah pěstounského dítěte s biologickým dítětem pěstouna je v mnoha ohledech podobný. Žádný odborný název pro tento vztah však neexistuje. Termín „náhradní sourozenectví“ se nepoužívá, přestože by byl vedle termínů „náhradní rodinná péče“ a „náhradní rodičovství“ srozumitelný. Já si tento termín dovolím používat, aby bylo jasné, jaké sourozenectví mám na mysli.

3.5. Náhradní sourozenectví

„Náhradním sourozencem“ se dítě stane v případě, kdy si jeho rodiče dítě osvojí nebo vezmou do pěstounské péče. V rámci této práce se však zabývám jen pěstounskou péčí, proto zde dále nebudu zmiňovat případné osvojení.

Pro pěstounskou péči je charakteristické, že mezi dítětem a pěstounskou rodinou nevzniká právně příbuzenský vztah, děti tedy po právní stránce sourozenci nejsou. Vztahy mezi lidmi, jak známo, nevznikají pouze za podmínky, že ho právně nabyjí, ale především ve chvíli, kdy společně tráví čas. Ten tedy bývá v pěstounské péči omezený, právně pěstounská

péče trvá pouze do 18-ti let dítěte nebo do 26-ti let, pokud studuje, ale i poté, jak je známo z mnoha kazuistik, vztahy mezi pěstounskou rodinou často přetrvávají dále.

Slovo „náhradní“ navozuje pocit, že dítě bude pro sourozence nějakou „náhradou“, „náhražkou“, značí tedy spíše negativní význam. V minulé podkapitole jsem psala, že pokud dítě dostne nevlastního sourozence, automaticky se nevlastním sourozencem stává. Kdežto u náhradního sourozenectví je tento vztah nevyvážený. Z mého výzkumu, který jsem prováděla na vzorku pěstounů, kteří mají své vlastní děti a děti do pěstounské péče si vzali z důvodu pomoci dalšímu dítěti/dalším dětem, lze říci, že tyto rodiny by si „vystačili sami“. Mají vlastní dvě děti, či více. Jejich motivací nebyl nedostek, ale přebytek lásky a síly, jak píše Striová. (2013). Proto lze opatrně říci, že biologickým dětem pěstounské děti „nic“ nenahrazují. Jsou spíše jejich životním bonusem.

3.5.1. Dimenze náhradního sourozeneckého vztahu

Atalia Mosek ve své studii *The quality of sibling relations created through fostering* píše o třech hlavních dimenzích sourozeneckého vztahu.

Tou první je vřelost/blížkost (*warmth/closeness*). Vřelost je základem pro sociální chování a pro porozumění. Atalia Mosek navrhuje hypotézu, že vřelost může být pro děti ochranou před nepříznivými životními událostmi.

Druhou dimenzí může být nepřátelství (*hostility*), které se může projevat například agresivním chováním. Nepřátelství se objevuje nejčastěji mezi sourozenci, kteří si jsou vrstevníky. Pokud je biologické a pěstounské dítě v takovéto vztahové dimenzi, nutně se tato situace musí odrážet ve vztahu rodič – dítě, pěstoun – dítě. Podle studie se největší nepřátelství odehrává především v počáteční době přijímání pěstounského dítěte a postupně klesá s věkem dítěte, ale pod podmínkou, když spolu tráví čas.

Poslední dimenze se nazývá rivalita/soupeření (*rivalry*) a opět se soupeří o pozornost rodičů. Podle Mosek se nejvíce odehrává během doby přijetí.

Dále ve své práci zmiňuje další dělení sourozeneckých vztahů.

VZTAH PŘÁTELSKÝ (*FRIENDLY*)

- je charakteristický vysokou mírou vřelosti a nízkou mírou nepřátelství, u respondentů tento vztah převládá, je typický pro vztah dětí, kteří jsou v podobném věku, biologické děti berou své pěstounské sourozence jako součást rodiny

VZTAH RODIČOVSKÝ (*PARENTAL*)

- tento vztah se značí velkou intenzitou emocí a charakterizuje ho velká vřelost, ale i značná míra nepřátelství; je nejčastější především, pokud je mezi dětmi větší věkový rozdíl, odehrává se v něm vysoká intenzita emocí

VZTAH NEUTRÁLNÍ (*INDIFFERENT*)

- je charakteristický nízkou mírou přátelskosti a nízkou mírou nepřátelství a často vzniká v případě, kdy je biologické a pěstounské dítě velmi rozdílných genů

VZTAH NAŠŤVANÝ (*RESENTFUL*)

- v tomto vztahu převládá nízká míra vřelosti a vysoká míra nepřátelství, vzniká v případě, kdy se biologické dítě cítí, že mu pěstounský sourozenec přebírá pozornost rodičů a není schopen přijmout jej za plnohodnotného člena rodiny

Malý věkový rozdíl (do dvou let) může usnadnit přátelství, ale také může vést k rivalitě. Podle Atalie Mosek je ideální věkovým rozdílem 2 – 4 roky. Větší věkový rozdíl zas předurčuje k hierarchii. Dále ve své práci uvádí, že většina biologických dětí pěstounů preferují děti stejně staré nebo mladší. Chtějí si udržet takzvaný „rodinný status“.

3.6. Sourozenecké konstelace

Alfred Adler byl prvním, kdo se sourozeneckými konstelacemi a jejím vlivem na osobnost zabýval do hloubky. Před ním se o to pokusil i Jan Ámos Komenský, ten však byl ve svých názorech z dnešního pohledu optimistický, až naivní. Píše o „*spoludětech, jež nemálo si navzájem pomoci mohou....není mezi nimi žádného panování, nucení, bázně, ale rovnost, láska a svobodné na všechno dotazování a odpovídání...*” (Komenský in Novák, 2007, str. 20).

Sourozenecké konstelace v osmdesátých letech zpopularizoval Kevin Leman svou knihou nazvanou jednoduše „Sourozenecké konstelace”. Stručně shrnuto v ní popisuje, že skutečnost, že se dítě narodilo jako první, druhé, další, nebo jako bejmanínek, či jedináček ovlivňuje jeho osobnost, jeho budoucí povolání, volbu partnera nebo schopnost obstát v rodičovské roli.

Prvorozené chrakterizuje jako perfekcionalisty, spolehlivé a svědomité osobnosti. Jsou systematičtí, kritičtí, vážní a studijní typy.

Ti co se narodili jako prostřední (druhý ze tří nebo třetí ze čtyř) jsou vyjednaváci, nezávislí, mají silné vazby ke skupině vrstevníků.

Benjamínci jsou velmi společenští, okouzující, rádi se předvádí, jsou vycytrali a dobří obchodníci.

3.6.1. Sourozenecké konstelace v procesu pěstounské péče

Sourozenecké konstelace jsou zajímavým ukazatelem i v situaci přijetí dítěte do pěstounské péče, v případě kdy rodina už doma má své biologické děti.

Prvorozenectví je status, který už dnes nemá takové velké vážnosti jako mívá v minulosti, ale stále je v člověku podvědomě zakódován. Prvorozený má svůj „trůn“ – svůj výlučný post, jak jej nazval Adler, na kterém sedí v prvních letech svého života, kdy je mu věnována velká pozornost rodičů a příbuzných. Pokud do rodiny přibude další dítě, pro prvorozeného to znamená „sesazení z trůnu“, přichází někdo mladší, na kterého je soustředěná velká část pozornosti. Prvorození jsou ti, kteří mají tendence přijaté dítě vychovávat, často mají k dětem takzvaný rodičovský vztah. Ten podporuje také fakt, že za své mladší sourozence bývají občas zodpovědní.

Proto se v procesu příprav pěstounské péče nedoporučuje brát si dítě starší než jsou biologické děti a už vůbec nebývá praxí, že by rodina přijala dítě starší než je prvorozené, protože ten takzvaný „trůn“ představuje velkou trofej pro prvorozeného.

Také bejamínci mají v rodině svou pozici, jsou to děti, které často bývají rozmazlování celou rodinou, jsou stále bráni jako ti „malí“, jsou to často extravertní typy osobnosti a takoví ti „domácí mazlíčci“. Vzhledem k tomu, že se v praxi pěstounské péče doporučuje, aby děti přijímané byly mladší než děti biologické, nejčastěji tedy o svou pozici přicházejí benjamínci. Ani pro ně to není jednoduchá situace, především pro ty, kteří jsou na svůj post benjamínka delší roky zvyklí, ti mohou žárlit nejvíce.

4. Přijetí

Přijetí nového dítěte do rodiny je záležitost, která může mít mnoho podob. Můžeme přijímat děti, které jsou vytoužené, vymodlené, chtěné, plánované, vytrucované na druhém partnerovi, děti, které mají fungovat jako lepidlo pro daný vztah.

Rodina dále může přijímat dítě do rodiny ve formě osvojení. U nás se tak děje zpravidla pokud lidé nemohou mít vlastní děti. Rodina může také přijmout dítě do pěstounské péče, zde by hlavním motivem měla být pomoc a ochota poskytnout dítěti dlouhodobé domácí zázemí, pocit přijetí a mateřskou lásku. „*Děti jsme si brali ne proto, že by nám něco chybělo, ale protože nám něco přebývalo – a to byly láska a síla,*” říká pěstounka, citovaná v knize Miloslavi Striové (2013, str. 5)

Novák (2007, str. 13) ve své knize píše: „*Matějček se spolupracovníky prokázal v jednom z výzkumů, že touha po dítěti a rozhodnutí, jak dalece ji realizovat, není rozumová. Trvale ji nemění racionální argumenty nebo změny v politických a hospodářských poměrech. Pramení zřejmě z hlubších citových sfér osobnosti...*”

Přijetí je proces, který se odehrává na více rovinách. Pokud rodina přijímá do své domácnosti nové dítě, musí zároveň přichystat svůj byt, či dům po materiální stránce. Každý člověk, nejinak i každé malé či větší dítě, potřebuje pro svůj život určitý prostor (postel, kousek místa pro oblečení a osobní věci).

Důležitější a především náročnější je přijetí nového dítěte do „srdce”. Přijetí je psychický proces, se kterým se musí vypořádat všichni členové rodiny.

Pokud rodina přijímá dítě do pěstounské péče, přijímá ho zcela dobrovolně. Během povinného proškolení by odborníci měli dostatečně ověřit, zda jsou k tomuto přijetí dostatečně způsobilí, zda jsou jako pěstouni vhodní a především, zda jejich motivace a postoje jsou správné.

Především úplná dobrovolnost je dobrým předpokladem k tomu, aby dítě plně přijali. Důležité také je, aby s tímto krokem byli za jedno oba rodičové. Aby to nebylo jen přání jednoho z nich a druhý se tomu jen podřídil.

Aby dítě, které rodina přijímá do pěstounské péče, přijaly i biologické děti pěstounů, zas tak dobrovolné být nemusí. Výše citovaná pěstounka mluví o nadbytku lásky a síly, kterou měla chuť dát dalším dětem. Zda takovou přemíru lásky a síly mají vždy i biologické děti pěstounů, už tak jisté není, už jen z toho důvodu, že není vždy jasné, jak to zjistit. Rodiny si často přijímají do pěstounské péče děti, kdy jejich vlastní, jsou velmi malé a rodiče

nepovažují za důležité o takových záležitostech hovořit. Nebo nastává jiná situace, kdy rodiče můžou svému vlastnímu dítěti jen nastínit a prodiskutovat, jak situace bude probíhat, ale realita je často velmi odlišná od všech různých očekávání.

„Realita byla šok, nemohli jsme na to děti připravit, protože jsme ani my nevěděli, co se bude dít!”

„Realita byla jiná, než jakou jsme ji očekávali!” (Younes, Harp, 2007, str. 29-30)

Záleží na rodičích, jak o své touze přijmout do rodiny další dítě, řeknou svým vlastním dětem. Záleží také na věku dětí, podle toho je třeba vybírat způsob, jak o této záležitosti dítěti/dětem říci.

Podle Mosek je pro biologické dítě pěstounů přijetí pěstounského sourozence nejsnazší ve středním dětství a v období adolescence. Je to období, kdy jsou pro dítě a mladého člověka velmi důležité vztahy s vrstevníky a rodina už není jediným středobodem vztahů.

Jako v každé oblasti sociální práce je důležitá prevence, tak v případě přípravy dětí na příchod dítěte do rodiny, je třeba o této skutečnosti hovořit s dětmi ještě před tím, než nastane. Rodiče by měli být v těchto záležitostech optimističtí a zároveň realističtí. Měli by mluvit o situaci, která nastane v opatrně zformulovaných představách. Neslibovat dětem kamaráda tady a hned, ale mluvit i o minulosti dítěte, které přijmou, s respektem a úctou k němu i jeho biologické rodině. Vysvětlit vlastnímu dítěti, že od něho budou také teď vyžadovat více pomoci. Pokud rodina má ve svém okolí někoho, kdo už nějaké dítě do pěstounské péče přijal, může pěstounství ukázat i na tomto příkladu.

Rodiče by v žádném případě neměli vlastní dítě zastrašovat, spíše se ubírat cestou vzájemné spolupráce a nadhledu.

Ve chvíli, kdy rodina již dítě do rodiny přijala a biologické děti jsou zapojeni do pomoci v domácnosti nebo do péče o pěstounské dítě, je důležité, aby rodiče děti i za drobnou pomoc chválili a ujišťovali je o své lásce. Odborníci doporučují, aby dítě, které do rodiny přichází, nebylo starší než biologické dítě pěstounů. Důležitost prvorozenectví je v nás stále silná (viz. kap. Sourozenecké konstelace). Proto je dobré nechat staršímu sourozenci pocit, že „být straším” má své výhody například v tom, že může zůstat déle vzhůru a strávit čas osamotě s rodiči. Ubezpečit ho, že jsme tak rádi, že ho máme a jak nám výborně pomáhá s mladším dítětem.

Caroline Archer (2001, str. 93) ve své knize říká větu, která nahlíží do dětských hlaviček, jak si asi může touhy rodičů vysvětlovat, říká: „*Když dítěti oznámíte, že je máte moc rádi, a proto jste se rozhodli pořídit si ještě další miminko, připadá vám to možná naprosto logické, jenže dítěti to tak připadat nemusí. Zkuste se nad tím trochu víc zamyslet. Jak by vám bylo, kdyby vám dítě řeklo, že si sežene ještě jednu maminku a jednoho tatínka, protože vás má moc rádo?*“

Proces psychického přijetí může mít mnoho podob a různé trvání. Také může i nemusí být úspěšné. Ne každý je schopen přijmout vše, s čím by se smířit měl. S možností přijetí přichází i možnost odmítnutí.

O přijetí a nepřijetí hovoří Novák (2007. str. 22) takto: „*Přijetí je psychicky méně náročné – připomíná připravené, dobře vycizené a na naši míry přizpůsobené boty, do nichž je třeba jen vklouznout a vydat se na cestu.*

Odmítnutí je daleko náročnější. Zůstaneme-li u předchozího obrazu – osvědčené boty nechceme, čímž mimo jiné riskujeme odmítnutí ze strany těch, kdo se na jejich vyšlapání podíleli. O nových sníme, plánujeme je, promýšlíme, jak je pořídit a možná je tvoříme za pochodu. Hotové a osvědčené není k dispozici nic. Proto se říká, že odmítnutí bývá neurotizující.”

Wingendorová a Norwoodová v knize *The enlightened stepmother* popisují vývoj nevlastní rodiny. S trochou obměny se dá tento model aplikovat i na rodiny, které poskytují pěstounskou péči.

Zde ji uvádím:

stádium iluzí: existuje v nás představa, že budeme šťastná rodina, máme nerealistická očekávání a přesvědčení, že láska překoná všechny problémy

stádium zmatku a rozčarování: členové rodiny cítí, že rodina nefunguje, tak jak si představovali, objevují se pocity obav, úzkostí, strachu z neznámé situace a nejasných rolí, nejnovější člen je označován za původce nastalého zmatku

stádium negativních emocí: vrcholí pocity nespokojenosti, zklamání, zlosti, beznaděje, ztráta kontroly nad děním v rodině (to mohou pociťovat především matky těchto rodin, uvědomují si, že už nemají tolik času na vlastní děti, o kterých jakoby ztrácí přehled) → dojde buďto k separaci nebo zvítězí snaha najít řešení

stádium počínající stability: členové rodiny postupně začnou respektovat hodnotu a osobnost jiných členů, začne se vytvářet nová rodinná identita (my, moje ségra)

stádium pozitivního přijetí: vztahy se mohou prohlubovat či obnovovat, atmosféra v rodině je kooperativní, podporující, flexibilní, převažují kladné emoce, respekt a důvěra
(Wingendorová a Norwoodová in Sobotková, 1999, str. 146-147)

I některé pěstounské rodiny končí separací, děti odchází k jiným pěstounům nebo do ústavní péče.

5. Biologické děti pěstounů v procesu pěstounské péče

Biologické a pěstounské děti mohou mít mnoho společného. Může to být stejný nebo podobný věk, stejné pohlaví, a od určitého období je pojí bydlení ve společném domě nebo bytě, mnohdy spolu sdílí i pokoj, sdílí společně čas a mají společné rodiče/pěstouny, kteří je vychovávají.

Naopak mají odlišné geny, rodinné hodnoty, kulturu, odlišnou minulost a před sebou mají společnou nejistou budoucnost. Je mnoho faktorů, které mohou jejich vztah ulehčovat a mnoho těch, které budou v jejich vztahu dělat překážky. Důležité je společný vztah budovat a jako o každý jiný vztah se starat a k tomu by je měli vést i rodiče/pěstouni.

Pěstounka Jayne Schooler napsala pro americký server www.christianalliancefororphans.org pět výzev (*challenges*), které jsou pro biologické děti pěstounů a pěstouny tématem a jsou hodny pozornosti.

1. Biologické děti mohou očekávat nekonečnou zábavu a nemusí mít realistická očekávání o pěstounských dětech a jejich vztazích.
2. Rodinný řád biologických dětí se může změnit.
3. Biologické děti mohou trpět smutkem a žalem, dokonce i hněvem, když vidí rodinnou složitou situaci.
4. Biologickým dětem může činit potíže vysvětlit kamarádům a spolužákům, kdo jsou tyto nové děti a nebudou se umět vypořádat s dotěrnými dotazy.
5. Biologické děti nemusí být připraveny na velikost negativních pocitů a reakcí na dítě/děti.
6. Biologické děti se mohou cítit vystrčeni ze zájmu rodiny a že se vše soustředí kolem nově přijatých dětí.

(Medefind, 2011)

5.1. Biologické děti pěstounů v české odborné literatuře

Biologickým dětem pěstounů se v českém prostředí zatím ještě nevěnovala dostatečná pozornost. První samostatnou publikaci vydala Nezisková organizace Amalthea v roce 2013 s názvem *Jsem speciální brácha...jsem speciální ségra...protože naši jsou pěstouni!* Je určena dětem a mladým lidem, jejichž rodina se stala pěstounskou rodinou. V knize jsou příběhy dětí, které jsou biologickými dětmi pěstounů. Popisovány zde jsou jak klady, tak zápory pěstounské péče z jejich pohledu. Příběhy dětí jsou pak dále komentovány slovy odborníků, kteří vzniklé situace vysvětlují a dávají rady, avšak ne jazykem odborným, ale

jazykem takovým, aby tomu děti rozuměly.

„Když se naši rozhodli pro pěstounství, byli jsme s bráchou docela nadšení. Prošli jsme skvělou přípravou a už jsme nedočkavě vyhlíželi tvorečka, který bude potřebovat naši pomoc. Bylo to ale úplně jinak, než jsme očekávali. Nepřišel nikdo zakřiknutý a utrápený, nikdo, kdo by projevoval vděčnost. Příchodem dítěte nastalo doma zemětřesení. Trvalo půl roku. Někdy to bylo šílené, ale stálo to za to. Zjistili jsme, že plno obyčejných věcí není pro všechny samozřejmostí.“

(Amalthea – Sára a Vilém, 2013)

O rok dříve, v roce 2012, se o biologických dětech pěstounů psalo ve Sborníku příspěvků k provázení náhradních rodin, který každoročně vydává Občanské sdružení Rozum a cit. V tomto sborníku jsou zmíněny změny v přípravě na pěstounskou péči, kdy pěstouni zpočátku nijak připravováni nebyli, nyní již připravováni jsou, čímž se dospívá k potřebě zapojit do ní i jejich biologické děti. Vystává zde např. otázka „Jak neopomenout a ošetřit potřeby svých vlastních dětí?“

Vlivu pěstounské péče na biologické děti pěstounů se ve své diplomové práci věnovala Štěpánka Večeřová (2014). Výsledkem její práce jsou zmapované problémy biologických dětí pěstounů a negativní dopady pěstounské péče na ně, kterým je nutné věnovat pozornost a pokusit se o jejich vyřešení či zmírnění. Z výzkumu, který byl prováděn s respondenty z řad pěstounů, biologických dětí pěstounů a odborníků, kteří se s pěstounskou péčí ve své praxi setkávají, vyplynulo, že by děti žadatelů o pěstounskou péči měly být do přípravy na pěstounskou péči zapojeny větší měrou, než tomu bylo doposud. Další informací, která z výzkumu vyplývá, je, že služby pro pěstouny a jejich rodiny jsou nedostatečné.

5.2. Biologické děti pěstounů v zahraniční odborné literatuře

Biologickým dětem je věnovaná větší pozornost v zahraničí, proto bych se v této části ráda věnovala výsledkům těch nejzajímavějších a dostupných studií.

Younes a Harp (2007) se ve své práci snažili o vhled do pěstounského procesu a snažili se najít důsledky pěstounské péče na biologické děti. Pracovali s dotazníky a s polostrukturovanými rozhovory, které byly nahrávané a které jim poskytli jak pěstouni, tak biologické děti pěstounů. Z odpovědí respondentů vyšlo, že přijetí bylo postupné. Děti se s tím postupně naučily vypořádávat, zvykly si na to, že nemají tolik pozornosti a že neměly

jinou šanci, než se snažit spolu vycházet. Většina dětí připustila, že přijaly to, že už jim rodiče nevěnují tolik pozornosti a naučily se bez toho obejít."

„Už jsem zapomněl, jaké by to bylo bez nich....”

„Naučil jsem se být hodně ve vlastním pokoji, nikdy si na to úplně nezvyknu.”

„Chtěla tolik pozornosti, že na mě žádná nezbyla, bylo to jako mít doma cizince a nemoci uniknout.”

Younes a Harp zmiňují, že přijetí dítěte do pěstounské péče znamená změnu v charakteru biologických dětí.

Z výzkumu vyšlo, že biologické děti pěstounů jsou více společenší, zvědaví, více pečující, jsou zodpovědnější, ale na druhou stranu také tišší, odtáhnutí, žárliví, tvrdohlavější, méně poslušní, méně důvěřiví. Dále v nich roste obava, že se stane něco špatného.

Biologické děti se také snadno učí novému chování a špatným návykům od pěstounského dítěte.

Přijetí nového dítěte se nijak neprojevovalo na školních výsledcích biologických dětí a většina z dotazovaných biologických dětí uvedla, že přijetí dítěte do pěstounské péče nemělo vliv na jejich vrstevnické vztahy.

Některé biologické děti uvedly, že se jejich rodiče změnili.

„Není jako normální máma. Snaží se být dokonalá máma.”

V závěru biologické děti sdělili, že „se naučili něco o lidech”, „stali se více nezávislí”, „otevřeli se jim oči”, „dozvěděli se něco víc o životě”, „zjistili jaké mají štěstí, kde se narodili” a naopak si však stěžovali na „nedostatek pozornosti od rodičů”, „finanční tíseň”, „ztrátu soukromí”. Rodičům by doporučili, aby rodiče s dětmi více komunikovali a aby je ujišťovali o své lásce.

Younes a Harp upozorňují na skutečnost, že to, zda jsou biologické děti spokojené, ovlivňuje celý proces pěstounské péče, proto by se péče a zájem biologických dětí pěstounů neměla opomíjet.

Atalia Mosek (2013) se zabývala studiem kvality sourozenckých vztahů, které vznikly v pěstounské rodině. Ve výzkumu vychází z rozhovorů s 35-ti biologickými dětmi pěstounů. Studie pochází z Izraele, a tím pádem se ve studii věnuje i tématu, jak kulturní odlišnosti ovlivňují vztahy v pěstounských rodinách. Ze studie vychází, že biologické děti pěstounů z židovské kultury mají vztah k přijatým dětem spíše lhostejný (*indifferent*), biologické děti

pěstounů z arabské kultury mají vztah k přijatým dětem spíše rodičovský (parental). Přestože děti přiznaly původní obavy, následně pěstounskou péči hodnotily jako obohacující. Děti, které byly s pěstounskou péčí spokojeni, byly ti, kteří se sebehodnotily pozitivně a měly nízkou míru nepřátelství (*level of hostility*) k pěstounským dětem. Obavy směřovaly především k jejich budoucímu vztahu s rodiči a k nejasné představě o tom, jak pěstounská péče ovlivní jejich kvalitu života. Dále ve své studii upozorňuje na to, že problémy nástávají, pokud rodiče chtějí, aby se děti sdílely společně psychicky a emocionálně.

Studie Carol P. Kaplan (1988) pozornost zaměřila na biologické děti pěstounů a na to, jak tuto zkušenost prožívají. Respondenty této studie bylo 15 biologických dětí pěstounů a jejich matky/pěstounky, kdy s oběma skupinami respondentů byly prováděny rozhovory.

Matky uváděly obavy z rivality, ze žárlivosti a konfliktů mezi dětmi. Biologické děti naproti tomu uváděly spíše než strach z přijetí dítěte, strach ze ztráty svých rodičů a u některých pěstounská péče vyvolala obavy, že pokud nebudou hodné, dají je rodiče do pěstounské péče k jiné rodině. Stejně jako v ostatních studiích ovšem děti uváděly, že po nějaké době, co bylo přijaté dítě u nich doma, měly strach, že by tyto děti mohly odejít někam, kde by se o ně někdo špatně staral. Zmiňovaly, že by tuto situaci prožívaly, jako by měly přijít o vlastního bratra či sestru.

Z výzkumu C. P. Kaplan také vyplynulo, že je důležité ptát se biologických dětí na jejich pocity a to, jak pěstounskou péči prožívají. Biologické děti pěstounů se často bojí svým rodičům o pocitech k dětem v pěstounské péči zmínit, ať již z důvodu, že se obávají, že budou kárány, že mají být rozumné nebo z důvodu, aby rodičům nepřidělávaly další starosti.

Další zajímavá studie se zabývá otázkou: „*Jak pěstounská péče ovlivňuje každodenní život dcerám a synům pěstounů.*” Ingrid Hojer (2006) ve výzkumném šetření oslovila 684 respondentů z řad biologických dětí pěstounů, kteří odpovídaly na otázky uzavřené, dále také na otázky otevřené. S osmi respondenty probíhal výzkum více do hloubky kvalitativní metodou.

Z výzkumu vyšlo, že 41% respondentů jejich vztah hodnotí jako „*velmi dobrý*”, 34% pak jako „*spíše dobrý*”. S tvrzením: „*Moji pěstounští sourozenci jsou jako moji vlastní,*” se ztotožnilo 47% respondentů.

Za nejnáročnější respondenti uvedli, že na ně rodiče nemají tolik času, že se pěstounství a pěstounské děti staly jejich prioritou. Také se nyní spíše vyhýbají hovorům o jejich vlastních problémech, protože mají pocit, že „už toho rodiče mají moc”.

Biologické děti dále uvedly, že jejich život ovlivňuje i návštěva pěstounských dětí u svých

biologických rodičů. Změny v životě biologických dětí pěstounů často souvisí s problémy pěstounských dětí a s jejich náročným chováním. Hojer dále poukazuje na skutečnost, že zájmem pěstounské péče je, aby pěstounské děti měly možnost žít v „běžné rodině“, ale biologické děti pěstounů tím pádem žijí v méně „běžné rodině“.

Z výzkumů o vlivech a důsledcích pěstounské péče na biologické děti vychází, že biologické děti přijímají pěstounskou péči ve většině případů pozitivně (viz. Studie Hojer, 2006; Večeřová, 2014).

Pěstounka Jayne Schooler shrnula pozitiva pěstounské péče do těchto bodů.

- Pro sourozence není neobvyklé stát se horlivým ochráncem a stoupencem svých sourozenců s postižením nebo je s radostí pozorovat, jak se jim daří pomalu vítězit nad maličkostmi.
- Mnoho biologických dětí pěstounů nebo adoptivních rodičů se jako mladí dospělí zajímají o druhé, stávají se altruističtí a stávají se pečovateli sociálních služeb. Jejich touha slouží další generaci.
- Sourozenci hledají na druhých spíše jejich pozitivní schopnosti a jejich silné stránky než jejich limity.
- Přes všechno, biologické děti pěstounů více přijímají ostatní lidi s odlišnostmi, např. kulturními odlišnostmi. Jsou více empatičtí a chápaví. Jsou schopni lépe pochopit, že všichni nejsme stejní.
- Biologické děti pěstounů mohou být citlivější k pocitům druhých, mají větší smysl pro spravedlnost, bez ohledu na schopnosti člověka, každý si zaslouží svou vlastní možnost. Tato filozofie se zdá být výsledkem jejich rodinné výchovy a rodinných postojů. (Medefind, 2011)

6. Výzkumné šetření

Vzhledem k tomu, že mě zajímaly osobní zkušenosti, názory, informace, a také příběhy ze života pěstounských rodin, zvolila jsem pro výzkumné šetření k mé bakalářské práci kvalitativní výzkum.

Cílem této mé práce bylo získat náhled očima pěstounů do vztahů mezi biologickými dětmi pěstounů a dětmi přijatými, zajímal mě proces přijetí pěstounských dětí jako sourozenců biologických dětí pěstounů a pohled biologických dětí na své rodiče jako na pěstouny. Cílem práce je také zjistit, jak se biologickým dítětem pěstounů po přijetí pěstounských dětí změnil život a jak tuto změnu prožívaly.

6.1. Výzkumný vzorek

Vzhledem ke zvolenému tématu mé práce jsem si jako výzkumný vzorek vybrala pěstouny a to pouze pěstouny, kteří mají v pěstounské péči děti, které nejsou příbuzné. Záměrně jsem neoslovovala pěstouny poskytující příbuzenskou pěstounskou péči, jelikož se domnívám, že přijetí příbuzného dítěte probíhá odlišně a za jiných podmínek než přijetí dítěte nepříbuzného. Záměrně jsem jako respondenty nezvolila samotné biologické děti pěstounů (především kvůli rozdílnému věku dětí), ale rodiče/pěstouny.

Pěstouni jsou vhodnými respondenty také z toho důvodu, že jsou zvyklí o rodinné situaci, o pěstounské péči mluvit a vzdělávat se, a také z charakteru pěstounské péče lze předpokládat, že to budou lidé otevření.

Rozhovory s pěstouny jsem prováděla ve většině případů při osobním setkání, pouze ve dvou případech telefonickým rozhovorem z důvodu velké vzdálenosti. Celkový počet rozhovorů je deset. Pěstouni pocházeli především z Prahy a přilehlého okolí, až na dvě rodiny, které bydlí na severní Moravě.

Rozhovory jsem dělala především s matkami/pěstounkami vzhledem k tomu, že to jsou ve velké většině ty, které s dětmi zůstávají doma, tráví tedy s dětmi více času a jsou časově flexibilnější. Ve dvou případech jsem však rozhovor dělala s oběma pěstouny.

Kontakty jsem získávala přes osobní známosti, dále také díky dalším známostem již oslovených pěstounů, tzv. metodou sněhové koule. Tato metoda je vhodná pro výzkum obtížně dostupných jedinců v populaci.

Pro lepší orientaci ve výpovědích respondentů v následujících kapitolách, a také pro možnost lepšího pochopení výpovědí, zde na začátku uvádím složení rodin i s jejich věkem a délkou trvání pěstounské péče. Jména dětí jsou kvůli ochraně soukromí pozměněna.

Rodina **Ga**: Pěstoun (45 let), pěstounka (44 let), biologické děti: Lucka - 20 let, Petr - 17 let, Evička – 14 let, Pavel – 8 let, přijaté dítě: Stela - 3,5 roku přijatá v necelých 3 letech, pěstounská péče trvá 8 měsíců. V této rodině bylo cítit, že pěstounská péče trvá teprve několik měsíců. Stela je velmi živé, dominantní a výchovně náročné dítě. Stále probíhá adaptační proces.

Rodina **Gr**: Pěstoun (36 let), pěstounka (34 let), biologické děti: Klára – 7 let, Linda – 5 let, přijaté dítě: Adam – 2,5 roku, přijatý v 6 měsících, pěstounská péče trvá 2 roky. Rodina bez závažných problémů.

Rodina **Ka**: Pěstoun (49 let), pěstounka (49 let), biologické děti: David – 24 let, Karel – 22 let, přijaté dítě: Tereza 15 let, přijatá v 6 měsících, pěstounská péče trvá 14,5 let. Biologické děti už žijí mimo domov, bezproblémové soužití.

Rodina **P**: Pěstoun (50 let), pěstounka (46 let), biologické děti: Helena – 15 let, Josef – 13 let, přijaté děti: Agáta – 13 let, přijatá v 5-ti letech, pěstounská péče trvá 8,5 let, Viktorie – 8 let, přijatá ve 3 letech, pěstounská péče trvá 5 let. Obě přijaté dívky trpí Downovým syndromem, což přináší odlišení od ostatních zkoumaných rodin. Rodinné soužití bez potíží.

Rodina **V**: Pěstoun (44 let), pěstounka (43 let), biologické děti: Kryštof – 13 let, Markéta – 9 let, Lukáš – 7 let, přijaté dítě: Tomáš – 11 let, přijatý v 5 měsících, pěstounská péče trvá 10,5 let. Markéta trpí dětskou mozkovou obrnou, tudíž velká pozornost matky se od té chvíle přesunula na ni. Rodina žije bez obtíží.

Rodina **Kř**: Pěstoun (54 let), pěstounka (54 let), biologické děti: Marie – 26 let, Hana – 24 let, Romana – 22 let, Ilona – 18 let, přijaté děti: Matěj – 23 let, přijatý v 10-ti měsících, pěstounská péče trvala 18 let a již skončila, Honza – 21 let, přijatý v 1 roce, pěstounská péče trvala 18 let a již skončila, Zdeněk – 14 let, přijatý ve 3 letech, pěstounská péče trvá 11 let. Přestože pěstounská péče již skončila, kluci stále žijí s pěstounskou rodinou a pracují. Všichni tři kluci jsou romského etnika. Rodina žila v průběhu pěstounské péče jen se středně těžkými obtížemi, nyní je bezproblémová.

Rodina **T**: Pěstoun (45 let), pěstounka (43 let), biologické děti: Adéla – 21 let, Filip – 18 let, Matouš – 12 let, přijaté děti: Anička - 20 let, přijatá ve 3 letech, pěstounská péče trvá 17 let,

Michal – 13 let, přijatý v 6 měsících, pěstounská péče trvá 12,5 roku. Rodinné soužití probíhá bez větších obtíží.

Rodina N: Pěstoun (55 let), pěstounka (56 let), biologické děti: Martina – 24 let, Vojtěch – 22 let, Ludmila – 21 let, Anežka – 19 let, přijaté děti: Denisa – 18,5 let, přijatá v 15-ti letech, její dcera Ema - 3,5 roku, přijatá nejprve do pěstounské péče na přechodnou dobu, poté do dlouhodobé pěstounské péče přijatá i se svou matkou. Pěstounská péče trvala 3 roky a již skončila, rodina dívku podporovala v dokončení studia a v péči o malé miminko. Dívka je do dnes s pěstounskou rodinou v kontaktu, mají hezké vztahy.

Rodina M: Pěstoun (45 let), pěstounka (42 let), biologické děti: Alena – 18 let, Roman – 15 let, Radek – 12 let, Jaroslav – 10 let, přijaté děti: Martin – 8 let, přijatý v 6,5 letech, Jakub – 7 let, přijatý v 5 – ti letech, pěstounská péče trvá 1,5 roku. Chlapci jsou sourozenci. Rodina nyní žije bez obtíží.

Rodina O: Pěstoun (38 let), pěstounka (37 let), biologické děti: Magdaléna – 12 let, Ivan – 9 let, přijaté dítě: Jana – 7 let, přijatá v 6-ti měsících, pěstounská péče trvá 6,5 let. Rodina žije bez obtíží.

6.2. Metody a zpracování výzkumu

Výzkumnou část mé bakalářské práce jsem zpracovávala podle metod kvalitativního výzkumu. Poté, co jsem si určila téma práce, jsem formulovala otevřené otázky pro respondenty. Zajímala jsem se v nich, jakým způsobem sdělili pěstouni svým dětem, že by rádi přijali dítě do pěstounské péče, jaká byla reakce a jaký byl názor jejich dětí, jak jejich biologické děti prožívali čekací dobu a příchod dětí, jaký mají biologické děti vztah k dětem přijatým, jak děti přijaly. Zajímala jsem se o to, jak biologické děti pěstounů přijaly své rodiče jako pěstouny a dále jsem se ptala na konkrétní situace přijetí či nepřijetí a na to, jak se biologickým dětem změnil po příchodu pěstounských dětí život.

S pěstouny jsem prováděla částečně strukturovaný rozhovor. Kladla jsem jim předem připravené otázky, které jsem jim ve většině případů předem posílala e-mailem, aby věděli na co se jich budu ptát a mohli se na rozhovor předem připravit. Během rozhovoru jsem jim občas kladla i otázky doplňující, které otázku více konkretizovaly či doplňovaly. Rozhovor jsem si po svolení respondentů nahrávala, a poté jsem jej dále zpracovávala.

Respondenty jsem prvně oslovila telefonem nebo e-mailem, kde jsem jim vysvětlila,

čím se ve své práci zabývám, o čem by měla být má výzkumná část a požádala jsem je o setkání, se kterým souhlasili. Setkání probíhalo ve většině případů u pěstounů doma, v jednom případě venku na hřišti a v zaměstnání. Probíhalo v časovém úseku od února do dubna 2015. Délka rozhovorů byla různá, záleželo především na respondentech, jak široce odpověď pojali. Nejkratší rozhovory však trvaly kolem 10-ti minut, nejdelší necelou hodinu.

Dalším postupem byl transkript nahraných rozhovorů.

„Transkripce se nazývá proces převodu mluveného projevu z interview nebo ze skupinové diskuse do písemné podoby. Jedná se o časově velmi náročnou proceduru. Pro podrobné vyhodnocení je však transkripce podmínkou. Je pak možné zdůrazňovat důležitá místa podtrháváním, opatřovat určitá místa komentářem na kraji stránky nebo vytvářet seznamy a srovnávat jednotlivá místa textu.“ (Hendl, 2005, str. 208)

Transkripci jsem neprováděla z celých částí rozhovorů, jen z těch které byly pro můj výzkum relevantní. Dotazovaní pěstouni často odbočili od tématu a vyprávěli především o těch situacích, problémech, které byly pro jejich rodinu důležité nebo otázky ne zcela porozuměli, a proto jsem musela otázku znovu zopakovat, či ji přeformulovat. Z těchto důvodů jsem rozhovory nepřepisovala celé.

Když jsem měla rozhovory přepsané, tak jsem pomocí poslechu nahrávek rozhovorů a transkriptu vybrala několik kategorií, z nichž jsem podle zásad kvalitativního výzkumu vybrala několik citací, které odpovídají mému tématu a které jsem následně rozdělila do kódů.

„Kódováním se rozumí rozkrytí dat směrem k jejich interpretaci, konceptualizaci a nové integraci.“ (Hendl 2005, str. 246)

Kódů jsem vybrala šest. Zde jsou jejich názvy: očekávání, přijetí, problémy související s přijetím, pěstounská rodina jako „tým“, pěstounství, ovlivnění života biologických dětí pěstounů.

Prvním kódem, který jsem zvolila, bylo **očekávání**. Vybrala jsem ho z toho důvodu, že mě zajímalo, jaké měly biologické děti pěstounů očekávání, a jak se proměnilo v realitě.

Druhým zvoleným kódem bylo **přijetí**. Zde mě zajímalo, jak biologické děti pěstounů pěstounské děti přijaly, jak přijetí probíhalo a jaké mají vztahy. Tento kód byl pro mou práci důležitý.

Kód **problémy související s přijetím** jsem zařadila, protože se k mé práci dobře hodí. Ukazuje, co bývá problémem v tématu přijetí. Každý z respondentů uváděl nějaké třetí plochy, které mezi dětmi vznikaly. Tento kód je pro mou práci velmi důležitý, neboť zároveň poukazuje, jak se s tím biologické děti vyrovnávají a k jakému progresu dochází.

Pěstounská rodina jako „tým“ je zajímavým kódem, který ukazuje na důležitost sourozenců, kteří jsou také vychovateli a učiteli pěstounských dětí. Ukazuje na možnost soudržnosti rodiny, která se stará o pěstounské dítě a také značí jedinečnost vztahu mezi biologickými a pěstounskými dětmi.

V kódu **pěstounství** jsem se zajímala o pohled biologických dětí na své rodiče jako na pěstouny. Zjišťovala jsem, jak biologické děti prožívali oslovení „mami a tati“ a jak přijímali své rodiče jako pěstouny pěstounských dětí a též zda docházelo v tomto bodě k nějakým nejasnostem a sporům.

Kód **ovlivnění života biologických dětí pěstounů** jsem zařadila z toho důvodu, že popisuje dopad pěstounské péče na život biologických dětí pěstounů. Pěstouni zde popisují, jak se dětem změnil život v konkrétních situacích, čemu se děti naučily a o co je připravil. Každý z respondentů se chopil této otázky z jiného konce, proto jsou odpovědi velmi různé a ukazují právě na to, jak velký zásah to do života biologických dětí pěstounů je.

Po rozřazení citací do kódů, jsem každý kód vždy uvedla svým komentářem a výsledky výzkumu jsem shrnula v kapitole Shrnutí a diskuse, kde jsem také uvedla své postřehy z průběhu výzkumu a věci, které jsem mohla udělat jinak.

6.3. Analýza rozhovorů

Očekávání

Jeden z prvních zádrhelů na cestě přijetí může být nereálné **očekávání**. Vzhledem k tomu, že úplně neexistuje prototyp pěstounské rodiny (příběhy dětí, proč do rodin přicházejí jsou velmi různé), je těžké i pro pěstouny připravit se na situaci, která nastane. O to náročnější může být moment „probuzení do reality“ pro biologické děti pěstounů. Pěstouni hovořili o tom, že očekávání se ne vždy shodlo s realitou. Odlišnost očekávání od reality tedy změnilo jejich způsob přijetí.

***Rodina Ga:** Pavlík se těšil, ten se asi nejvíc těšil, a pak byl taky nevíce překvapenější...*

***Rodina Ka:** ...od začátku si to asi nedokázali úplně představit, jako v tom věku si říkali, že budou mít nějakou holčičku na hraní jako novou hračku, jako že to bude fajn.*

***Rodina N:**...tak vlastně syn pochyboval, jestli je to dobrý nápad, jako jedinej, ten zbytek nepochyboval, sice nevěděli, co je čeká, ale vlastně jako nebyl proti, jen pochyboval – já mám totiž asi tři úvazky další – jestli je to jako reálný v našich bláznivejších podmínkách a myslím si, že je dneska rád.*

Přijetí

Všichni respondenti v rozhovoru uvedli, že jejich biologické děti pěstounské děti přijaly, velká část z nich použila spojení „jako vlastní sourozence“. Konflikty, které běžně probíhají, posuzují jako stejné s biologickými sourozenci. Jak už bylo řečeno v teoretické části – pro snažší přijetí, je dobrým předpokladem nízký věk příchozího dítěte. Příběhy rodin jsou velmi originální a jedna pěstounka přiznala, že to byl především její biologický syn, kdo ji přesvědčil, že dítě zpátky do ústavu vracet nebudou.

***Rodina Gr:** Já si myslím, jako k vlastnímu sourozenci, že ho berou jako vlastního, samozřejmě že je naštvě, když jim něco rozbije, a naše děti uměj bejt drsný. Takže jako uměj říct, že by byli radši, kdyby byl Adámek v domečku, našťestí to zatím Adámek moc nevnímá a oni teda uměj bejt drsný i k nám. Jsou nám schopný říct, že by byli radši, kdybysme nebyli jejich rodičema, ale našťestí jim to pak za chvíli dojde...no u nás je to taková "Itálie", takže se pak omlouvaj...ale určitě to je, jak k vlastnímu, stejně tak se uměj pohádat oni dvě, ty*

biologický..... já myslím, že holčičky mě fascinovaly tím, že oni ho přijaly okamžitě a úplně no...

Rodina Kř: Já myslím, že naprosto normálně přirozeně jako jejich další sourozenec, nikdy mezi nima nedělali rozdíly, nikdy jsem z jejich úst neslyšela něco jako "ty nejsi můj brácha nebo s tebou se bavit nebudu" nebo něco takového, spíš naopak, třeba je bránily, nebo jim nadbíhaly nebo, oni jsou čtyři holky, takže ty kluky chránily, než třeba vlastní sestře, tak to radši dali tomu bráchovi. Myslím si, že je přijali pěkně...že mám takovou fotku, když jsme se fotili venku, tak vždycky bylo zvláštní, že...no... jestli to byl Honza nebo Zdeněk, teď už nevím, že naše holky si sedly zprava a zleva a on seděl uprostřed a hádaly se kdo z nich ho obejmě, kdo z nich bude kolem něho, byly tak natěšený, že můžou být s ním..

Rodina P: ...dokonce já jsem tu Viki chtěla vrátit, protože byla hrozná a děti mi řekly, že v žádném případě, Honza (manžel) taky teda. Ona teda fakt byla hrozná, jsme si jí přivezli a ona byla naprosto příšerná, ona neuměla vůbec nic, ona byla ve čtyřech letech ležák, tloukla hlavou o stůl a všude tryskala krev a já jsem si říkala, že tohle prostě nemáme za potřebí...jako musím říct, že nebejt dětí a Honzy (manžela), tak ta Viki šla...protože oni říkali, že ji můžem do 14-ti dnů vrátit...děti byly úžasný a Pepa řek: " Vždyť ona z toho vyrostle!" No, opravdu protože díky dětem ji máme, protože kdyby bylo na mně, já jsem se i za to trochu styděla, ale to bylo fakt hrozný, jsem si říkala, že si přece nenechám rozložit rodinu. Ale děti byly fakt dobrý, ty to vzaly normálně....

Rodina T: Vlastně tak podobně jako těhotenství, já mám vlastně to srovnání, protože Míša přišel v březnu jeden rok a druhý rok v dubnu se narodil Matouš, a to přijetí těch dětí bylo velmi podobné, téměř jakoby identické. Tak jako jsme se těšili na toho Míšu, jak jsme o tom povídali, jak jsme chodili na tu přípravu, taková ta příprava byla velmi podobná takovému tomu těhotenství, když ta maminka chodí do poradny, těší se na miminko, tak takové podobné to bylo, když jsme chodili na ty přípravy. Takže si myslím, že v tom ty děti takový rozdíl neviděly... Spíš si myslím, že když ty děti přicházejí do rodiny jako malé miminka, tak je to takové přirozené nebo přirozenější, než když přijde větší dítě a děti to přijali samozřejmě, tak nějak jako kdyby se to dítě narodilo normálně biologicky.

Rodina V: ...takže to přijetí přicházelo postupně, ze začátku neměl pocit, že mu Tomík nebere nějak rodiče, protože Tomík byl fakt bezproblémový miminko, ono to jako...no je to jako

zdánlivý, on byl bezproblémový, co se týče teda Kryštofa, protože mu nebral rodiče na moc dlouhý čas dne, ale my jsme jako viděli, že to nejsou přirozený reakce, že on třeba spinkal...večer usnul sám v postýlce bez jakýchkoli emocí, jakýchkoli reakcí, a ráno se úderem šestý probudil, přesně jak měl ten režim nastavený v tom kojeňáku a probudil se a vůbec nebrečel...pro Kryštofovo přijetí to bylo prima, protože když neplakal, tak Kryštof neměl pocit, že se něco zásadního děje a Tomík se na něj pořád usmíval, takže ho jako tak opečovával a byl na něj jako takovej hodnej. Tak to bylo jako docela dobrý. A my jsme se záměrně Kryštofovi hodně věnovali, aby teda neměl pocit, že teda o něco přichází a Tomík teda ten prostor pro Kryštofa bohatě poskytoval. Že to jako šlo. A pak se to jako postupně srovnávalo, ale to už byl myslím jako Kryštof zvyklej, že tady Tomík je. To nebylo tak zásadní.

Problémy související s přijetím

Přestože pěstouni vypověděli, že jejich biologické děti přijaly bez větších problémů, či známek nepřijetí dětí, které do pěstounské péče přišly, nějaké menší problémy se ve vztahu objevily. Pěstouni popisují, že se jejich nejmladší vypořádávali se ztrátou svého benjamínkovského statusu. Biologické děti se musely vypořádávat se studem, dále pěstouni popisují boj o místo v rodině, což je situace soupeření, se kterou do té doby jejich děti nesetkaly a že teprve po příchodu pěstounského dítěte se jakási rodinná „harmonie a hierarchie“ narušila. Všechny rodiny však tyto obtížné situace uzavírají jako již skončené kapitoly, jen rodina **Ga**, u které pěstounská péče trvá nejkratší dobu (8 měsíců), popisuje situaci ještě v procesu.

Rodina P: *Helenka někdy měla takový, ted'ka už nemá, ale měla, když byla v tý počáteční pubertě, tak se trošičku za ně styděla a občas měla takový řeči, abysme je někam s sebou nebrali, ale to bylo takovýto období, kdy se za ně trochu styděla, tak v tý osmičce nebo devítce, ale to nějak tak pominulo. Taky tím, že chodí na ten gympl a co jsme se přestěhovali sem, tak když je dřív manželka vozila do školy autem a vlastně na všechno, tak vždycky s sebou táhla holky, když jsem byl v práci teda, když tak byly se mnou doma. Tak to asi tak vnímala, jakože je furt taháme s sebou. Já myslím, že to bylo tím, že se za ně trošku styděla. Ale pak se s tím zas chlubila, tak všem učitelkám říkala, že má adoptovaný sestry, tak ty měly obdivný řeči a Helča pak byla nafouklá jak holub a to bylo tak souběžný. To bylo takový oboustranný.*

Rodina T: Tam se jako o nepřijetí nedá mluvit, jediné tam u té Adélky, těch prvních čtrnáct dnů, kdy ji přibyl vrstevník do rodiny, že se musela dělit o ty hračky, tak ta těch prvních 14 dní tak trucovala, pak se s tím jakoby vyrovnala, ale nedá se říct, že by tu Aničku neměla ráda, ale zároveň zjistila, co to obnáší mít ji v rodině. Ale jinak se o nějakém nepřijetí nedá mluvit, protože tam se všichni strašně těšily. Ale myslím si, že to bylo tím, že to byli miminka a nepřijmout miminko, to je takové.....patologické. U té rodiny, které normálně vyrůstají v té rodině a jsou šťastné, tak když pak přibude miminko, tak jsou všichni šťastní.

Rodina V: Někdy teda před tou školou nebo teda před tím začátkem, než šel Kryštof do školy, tak to začal rozumově chápat a začal chodit s tím, že protože samozřejmě bráchové si lezou na nervy, hádaj se a tak začal teda chodit s tím, že se s Tomíkem hádá proto, protože to není jeho vlastní bratr. A mělo to takový vlny, že to bylo lepší, chvílema horší a byly takový různé situace, kdy jsem nevěděla, co mám dělat, kdy to nakonec Tomík vyřešil sám...že třeba si pamatuju, že jednou někdo Tomík zlobil a tatínek teda na něj nějak houknul, ať teda tohleto nedělá a Kryštof se na to koukal a říkal: "Tomíku zlobíš, nepatříš do naší rodiny." To já jsem naprosto konsternovala a říkala si, co já jako budu dělat, teď jsem samozřejmě neudělala nic, protože samozřejmě no...jenom jsem mu řekla, že tohleto nesmí říkat, nebo tak něco no a jenomže se to vyřešilo vzápětí, protože že jo, protože pak během chvíli Kryštof něco začal zlobit, dostal vynadáno a Tomík pak se na něj tak koukl a řekl: "Ty zlobíš, ty nepatříš do naší rodiny." (smích) a tím se to naprosto vyvážilo a bylo to v pohodě. Takže jako Kryštof měl v tu dobu problém, ale Tomík byl naštěstí ve věku, kdy on to neřešil, kdy se prostě cejtil přijatej, cejtil se spokojenej, takže jako se z těch situací vždycky nějak vybruslil, co já jsem prostě považovala za hrozný, že jako Kryštof mu něco řekl, tak on to prostě tak bral s nadhledem, nic si z toho tehdy nedělal, takže to bylo takový dobrý, že se to trefilo zrovna tak jako hezky, že to Tomíka nějak ne to...nedeptalo...

Rodina Ga: Myslím, že protože poznali, jak to je, jaká Stela je, z jakých pochází vztahů a rodiny a prostě ty geny a to všechno, tak si myslím, že si začali hlídat sami tu svoji pozici a já si myslím, že je to tu trochu jako ve smečce, že každé má nějakou tu svoji roli v té rodině a tu si jako hlídá a každé ten vztah k ní je jinej.....všichni trošičku, že vidí, jak to je, že ta zdravá rodina nepotřebuje k tomu žití, to co začali potřebovat teď. Vlastně hájit si nějak tu svoji pozici, jakoby tak trošku bojovat a nejvíc to pocítil jako Pavlík, ten to měl nejtěžší, to víme jako, myslím, že jako hodně těžký to měl, jak to cejtil, jak to prožíval a ten se musel naučit

bojovat, protože on nikdy nemusel bojovat, on byl benjamínek, on byl poslední, on byl v nejlepší pozici... Najednou přibyl nový člen a on o to najednou rázem ze dne na den přišel. A ten s tím bojuje do dneška, ale už si myslím, že si umí tu pozici vydobýt, protože když ona přišla, tak ona byla tak zdatná jako po stránce vztahový, jako v tý smečce, že co neurvu nemám, tak on byl v tomhlectom jako absolutně nezkušený, vlastně nikdy to nepotřeboval... on jako něco říkal, jakože něco ztratil, že neví, co to je... My jsme se mu to snažili nějak vysvětlit, ale... že mu vadilo, že s ním sdílí pokoj, že nemůže usnout kvůli, tomu, spousta věcí mu vadilo, že kašle... říkal, že má takovej divnej pocit, brala mu hračky, rozebrala mu lego, který stávil celý den, to ještě vypadalo, že to bylo naschvál... takže to jako těžko nesl, než zjistil jak to vlastně je a že my se jí snažíme nějak vychovávat, že má velký mezery a že na tom musíme pracovat všichni prostě, ale stejně jako do dneška bojujou...

Rodina Ka: Možná že trochu větší problémy s tím měl ten mladší, protože ten byl do těch svých osmi let nejmladší, ten benjamínek, takže přesto, že se těšil, tak možná malinko cejtil, že je ta jeho pozice nejmenšího, nejhodnějšího ohrožená. Tak začal možná ne ani tak jako zlobit, ale možná u toho staršího to bylo takový jako víc radostnější, že víc jako přijal nebo víc jako chápal, že se teď musíme starat o tu malou.

Dalším bodem, o kterém se pěstouni zmiňovali, byla žárlivost. Tu pociťovali především děti, jejichž věkový rozdíl byl malý.

Rodina T: Když přišla Anička, tak to Adélka prožívala velmi silně, protože to pro ni byla první větší konkurence, protože když se narodil Filip, tak ona v té době byla tříletá a svět se točil kolem ní, všechny prababičky a ten Filip, když tak pořád spinkal, byl takové klidné miminko, tak jí ten prostor nezabral. A když přišla Anička, která byla tříletá a která vyžadovala tu pozornost větší, všichni na ni koukali jaká je a když k nám někdo přišel, tak se všechno točilo kolem ní, tak ta Adélka začla samozřejmě žárlit. A myslím, že žárlila už ten první den, že opravdu viděla, že to je ta její konkurence.

Další pěstounka zase popisuje absurditu situace, kterou zažila jejich rodina během přípravného kurzu. Je důležité nevidět problémy tam, kde nejsou, ale vnímat a správně pracovat s věkem biologických dětí pěstounů.

Rodina N: právě z toho měli hroznou srandu, protože oni s námi částečně absolvovali ten přípravný kurz, protože byli velký a tam se jich ptali, jestli nebudou žárlit a přišlo jim to tak

trapná otázka, přišlo jim to směšný, ptát se 20-ti letých lidí, jestli nebudou žárlit na mimino. A ona jim to ta psycholožka furt vnucovala, že maminka s nima nebude trávit už tolik času, oni řekli „no zaplat' pán bůh”.

Zajímavý je příběh další pěstounky, která popisuje situaci, kdy její biologický syn měl vlastní sourozenectví velmi zidealizované.

Rodina V: *Vysvětlovala jsem mu to x-krát, že bráchové se budou vždycky hádat, protože jsou to bráchové prostě. „Ne, prostě je to, protože je to nevlastní brácha..” Tohle období skončilo velmi zajímavě, to myslím, že byl nějaký zásah zhůry, protože člověk už měl pocit, že mu to tomu dítěti nevysvětlí, že to není tím, že jsou nevlastní sourozenci. No a jednou jsme šli z kostela a povídali jsme si s Novotným, no a kluci, tam někde blbli, no a na protějším chodníku, tam šel Kája Novotný a asi 5 metrů za ním Zuzanka. A Kryštof na ně chvíli tak koukal, pak přišel a říkal: „Mami, proč nejdou spolu, když jsou to sourozenci?” No, mně to v tu chvíli nedošlo, tak jsem mu říkala: „No protože to jsou sourozenci a sourozenci ne vždycky si spolu rozuměj a kolikrát se hádaj, a tak jim to není zrovna příjemný jít spolu.” A Kryštof se na mě podíval (ten pohled nezapomenu do dneška) a říkal: „Maminko, ale vždyť oni jsou vlastní sourozenci.” No a já jsem říkala: „No jsou, ale to maj takhle všichni sourozenci, to takhle není jenom mezi nevlastními, to je i mezi vlastními. Možná je to kolikrát i horší, protože si jsou povahově podobní, tak se víc hádaj.” A vod tý doby to přestalo.*

Pěstounská rodina jako „tým”

Pěstounská rodina jako „tým” je charakteristický především pro rodiny, které už mají své biologické děti starší. Podle slov pěstounů se tyto děti podílejí na výchově pěstounských dětí také velkou měrou. Jsou už schopní větší reflexe, umí také zastat roli učitele a vychovatele a vzhledem k tomu, že jsou si bližší věkem a netráví společně všechen čas, mohou mít větší nadhled .

Rodina Ga: *Já myslím, že oni to nerozdělujou, jakože my jsme pěstouni a oni jsou děti, já myslím, že my jsme jako tým, že prostě na ni děláme všichni, že na ní jako pracujem, že je to úkol nás všech ji nějakým způsobem nějak zvládnout... vidím, že oni na tom taky pracujou na tý výchově a když něco viděj, tak hned jako po ní jdou... samozřejmě všichni rovným dílem, ona tu nebude mít nějaký privilegia, že oni si to hlídaj, to o co by mohli přijít a nebo co by*

ona mohla mít víc a asi i vidí, že to je nevychovní, ty starší určitě...

Rodina N: *Taky oni pomáhali dělat té mámě zkoušky, pomáhali jí se seminárkama, aby to dostudovala, ona tu poslední měla praktickou zkoušku, tak musela obsluhovat v restauraci, tak jsme jí tam šli dělat křoví do restaurace, aby se cejtila líp, že tam má někoho známýho, takže jako dobrý no...*

Pokud jsou děti podobného věku mohou vytvořit „tým“, který může nahradit zaneprázdněnost rodičů/pěstounů a jsou si učiteli vzájemně.

Rodina T: *To vidíme na těch fotkách, videích, že těch činností jsme s nimi zvládli podnikat mnohem více, než když ta rodina byla o osmi členech, zákonitě bylo i víc práce v domácnosti s práním, spíš takhle bych to řekla, ale na druhou stranu, musím říct, že tuhle část si oni nahrazovali vzájemně. Oni byli taková velká parta, která si pořád na něco hrála ať doma nebo na zahradě a jakoby se zdálo, že nás jako rodiče už nepotřebují.*

Rodina V: *Je to jednodušší, když jim může člověk něco sdělit skrze sourozence a ne od rodičů, hroznejch, co je akorát jenom vychovávaj...*

Pěstounství

Dalším kódem, který jsem hledala ve výpovědích respondentů, byl pohled biologických dětí na své rodiče jako na pěstouny. Všichni dotázaní, odpovídali, že děti tento fakt neřeší. Nikdo z dotazovaných ani nezmnínil negativní reakci ohledně přijetí dětí do pěstounské péče směrem k rodičům/pěstounům. Ve chvílích, kdy k nějakým konfliktům dochází, za „viníky“ jsou považováni pěstounské děti, ale směrem k pěstounům, kteří pěstounskou péči iniciovali, negace nepřichází.

Rodina Gr: *Já myslím, že oni tohle vůbec neřešej...*

Rodina Kř: *...nebyly žádné výčitky, vlastně nebyl s tím problém...*

Rodina V: *Myslím, že na týhle úrovni to jako Kryštof ani jako neřeší, možná teď jako až přijde do puberty, teď to vždycky otáčel proti Tomíkovi, když měl nějaký námitky, že ho časem*

napadne to otočit proti nám, jako v tý pubertě, že jsme to neměli dělat nebo jako něco takovýho, ale zatím ho nic takovýho nenapadá, ještě do toho myšlenkovýho proudu nedospěl.

Oslovování „mami a tati” přijímají biologické děti pěstounů zcela automaticky a samozřejmě bez známek žárlivosti. Umocněné nadšením to bývá především v případech přijatých miminek, kde je toto oslovování spojené s radostí prvních vyslovených slov.

Rodina Ga: *Už nám tak říká asi tak dva měsíce, já myslím, že vůbec s tím nemaj problém...*

Rodina Gr: *Taky naprosto přirozeně. Zase on byl malinkej, takže jeho první slovíčka byla máma, takže z toho se radovali, jako podívej se mami, on už mluví, prostě úplně stejně jako biologický, ono hodně pomohlo, to že byl malinkej a oni vlastně taky.*

Ovlivnění života biologických dětí pěstounů

V kódu **Ovlivnění života biologických dětí pěstounů** jsem se zaměřila na změny, které v životě dětí nastaly. Dále jsem se ptala, jak pěstounská péče biologické děti pěstounů ovlivnila, jak pozitivně, tak negativně.

Rodina O: *My jsme se právě snažili, aby se jim to nezměnilo, to jsme si právě hlídali... možná v tom, že když někam jezdíme, tak... my jezdíme na ten orientační běh, takže se vždycky řeší to hlídání, co s holkama, ale i přes to jsme se vždycky snažili, aby je to neomezovalo (ten život), a aby na to nějak nedopláceli...*

Rodina N: *Asi bych řekla pozitivně, že viděj hlavně, jako kvůli tý mámě, že to v životě vždy nefunguje, to teda věděli už před tím, ale přece jenom když je to vrstevník, tak je to jiný, než když to vypráví někdo o generaci vejš. Takže ve výsledku šílený práce, ale ta holčička protože byla raketa, ta když byla vzhůru, tak se nedalo dělat nic. Tak zrovna kdo měl nejvíc času, tak ten u ní byl, já se občas taky potřebovala, tak jsem třeba učila, jak ke mně choděj, oni si jí museli vzít, takže hodně práce, žádná flákárna, ale pozitivní.*

Rodina Kř: *Tak to hodně, to si myslím že hodně, samozřejmě i negativně, protože jsme se jim museli hodně věnovat. Děti když byly malé, tak byli starosti, ale budiž, to z toho nějak tak vyplývá, ale když byli starší, tak měly takové ty svoje představy o životě, velká rodina, peněz*

nikdy u nás moc nebylo, všichni samozřejmě dostávaly kapesné, ale v rozumné míře, klukům se zdálo, že to je málo, tak začali krást a to si myslím, že je ovlivnilo v tom, že jsme více času věnovali těm klukům, a bychom to s nima prodiskutovali a tak dále. Takže to si myslím, že se na těch našich holkách negativně projevilo, že kradli čas, který měl být rozdělen rovnoměrně.

Rodina V: *Takže myslím, že se časem od Tomíka naučil tyhle věci, jak je řešit a myslím, že mu hodně pomohlo, že když byl malinkej, tak byl strašně nemazlivej, Kryštof vůbec nešel do fyzickýho kontaktu, na rozdíl od Tomíka, kterej se mazlil neustále a pořád. A že jako skrze toho Péťu to začal dělat taky, že si tak jako řekl, že o něco přichází, když to ten Tomík pořád tak dělá, tak to vlastně začal dělat taky. Nejdřív se teda nepřišel mazlit, ale přišel se boxovat, ale vlastně šel do toho tělesnýho kontaktů, to mu myslím do života taky staršně pomohlo. A myslím, že kolikrát ten Tomík, že tím jak je geneticky jinej, že to je pro všechny přínos, zažívají jiný typy reakcí, než mají sami, protože Kryštof s Lukášem si jsou v typech reakcích dost podobný a myslím si, že je pro ně hodně užitečný, že viděj, že na stejný situace jde reagovat i jinak.*

Rodina P: *Dokonce Helenka jako pořád tvrdí, že až bude velká, takže si taky vezme děti do pěstounské péče, nevím teda jak dlouho jí to vydrží...*

6.4. Shrnutí a diskuse

Z výzkumu, který byl prováděn z řad pěstounů vzešlo, že biologické děti pěstounů, přijímají pěstounské děti velmi podobně jako svoje vlastní sourozence.

První fáze přijetí pěstounské péče bývá pro děti nejnáročnější, musí se vypořádat s realitou, která se ne vždy shoduje s jejich očekáváním. Jaké očekávání si děti vytvoří, záleží způsobu na podání a vysvětlení situace rodičů/budoucích pěstounů. Do pěstounské péče přicházejí děti různě handikepované, a to především sociálně, různě psychicky zatížené a zpravidla z nevhodných prostředí. Tento fakt nabízí celou paletu obtíží, které dítě může do rodiny přinést. Na rodičích je tedy náročný úkol, kdy vlastnímu dítěti musí příchod dítěte nějakým způsobem podat. Není vhodné ještě před příchodem zatím neznámého dítěte malovat čerty na zeď a nebo dítěti líčit příchod dítěte v druhém extrému – „přijde ti tvůj nejlepší kamarád“. Z obtížnosti této situace pak vyplývá výše zmíněná situace, že dítě bývá příchodem nového dítěte překvapeno, protože není takový, jaký si ho představil.

Důležitým faktorem je věk přijímaného dítěte. Výzkum, který jsem prováděla, potvrdil

fakt, že pokud dítě do rodiny přichází jako miminko, biologické děti pěstounů ho snáze přijmou. Hlavním důvodem je fakt, že malá miminka jsou roztomilá, vzbuzují v lidech ochranné pocity a zpravidla nenesou v sobě jasně viditelné známky deprivace, či důsledky nevhodného chování svých předchozích vychovatelů. Čím jsou přijímané děti starší, tím více zatížení si do nové rodiny přinášejí. Přijmout malé miminko je také totožnější situací, kdy do rodiny přichází nové biologické dítě. Druhým důležitým faktorem je věk biologického dítěte pěstounů. Pokud je dítě malé, věkově blízké svému pěstounskému sourozenci, je větší pravděpodobnost, že mezi sourozenci vznikne žárlivost a rivalita, především o pozornost rodičů a okolí. Pokud jsou už děti starší až adolescentní, nevyžadují už od rodičů tolik času a pozornosti a jsou také schopni situaci racionálněji zreflektovat.

Rodiče často konstatovali, že spory mezi dětmi jsou. Ve většině případů se shodují na tom, že se jedná o běžné sourozenecké spory, které mají i mezi sebou děti vlastní. Přidavkem k těmto sporům slouží fakt, že tito sourozenci jsou „ty nevlastní“, proto biologické děti pěstounů mladšího věku často nejdou pro ostřejší slova daleko a dokáží si představit, že by mohla existovat možnost pěstounské děti vrátit. V jednom zmiňované případě biologické dítě považovalo za hlavní a jedinou příčinu svých rozporů se svým pěstounským bratrem to, že je „nevlastní“. Lze proto říci, že možným důvodem nepřijetí může být nepochopení pěstounské péče a nepochopení toho, co znamená tolik mýtuizované slovo „nevlastní“.

Pěstouni dětí s Downovým syndromem vzpomněli na situaci, kdy se jejich biologická dcera za své pěstounské sestry styděla. Ostatní dotazovaní se na stud ze strany vlastních dětí nevzpomněli. Vzhledem k tomu, že děti s Downovým syndromem jsou svým postižením snadno vizuálně rozpoznatelní, mají zpomalený duševní vývoj a jsou mentálně retardovaní, dá se předpokládat, že se za ně bude i jejich vlastní sourozenec v počátečním adolescentním věku stydět. Hlavním důvodem tedy nebude fakt, že jsou děti přijaté do pěstounské péče.

Ztráta pozice v rodině nebo pocit, že je pozice dítěte ohrožená, uváděli pěstouni také poměrně jako častou odpověď. Tato situace nastávala v případech, že dítě, které rodina přijala, bylo trochu starší, bylo dominantní povahy a bylo navyklé využívat svou sílu. Jak říkal jeden z dorazovaných pěstounů, na tento životní styl nebyly jejich děti a především nejmladší syn zvyklé.

Pěstounská rodina jako tým je zajímavým bodem. Pěstouni často uváděli, že jim jejich starší biologické děti velmi pomáhají a vlastní rodinu považují spíše za tým. Vyzdvihovali zde, že děti vychovávají nejen tím, že dítě také občas „okřiknou“, ale především tím, jak se sami chovají. A jak známo, vlastní příklad je ve výchově velmi důležitou, ne-li nejdůležitější,

složkou. Pěstouni také mluvili o tom, že tím, když jsou biologické děti pěstounským dětem věkově blíží, je snazší jim biologickými dětmi předat určité hodnoty, které by se od starších rodičů/pěstounů předávali obtížněji.

Z výzkumu dále vzešlo, že biologické děti pěstounů nerozlišují rodiče a rodiče jako pěstouny. Oslovování „mami, tati“ berou naprosto automaticky, obzvláště v těch situacích, kdy se jedná o miminka a toto jsou jedny z prvních slov. Toto oslovování je v české tradici velmi rozšířené, usnadňuje tedy přijetí. V mnohých jiných zemích je výše zmíněné oslovování tématem velké diskuse.

Zajímavým zjištěním byl fakt, že pokud mají biologické děti nějaký spor s dětmi pěstounskými, tak ho v žádném z respondovaných případů nikdy nesměřovali směrem k pěstounům. Nikoho z dětí nenapadlo (možná zatím nenapadlo, tato situace může nastat spíše v adolescenci dětí a tam zatím některé děti nedorostly) za zažité obtíže vinit své rodiče jako iniciátory pěstounské péče. Vina vždy šla směrem k pěstounským dětem, k nevlastní krvi.

V otázce jak pěstounská péče ovlivnila jejich biologické děti se pěstouni shodují, že přinesla jak svá pozitiva, tak i svá negativa. Rodiče/pěstouni uváděli, že se snažili, aby se jejich biologickým dětem život příliš nezměnil, přesto ve většině říkají, že se změnil výrazně. Jako pozitivum pěstouni uváděli, že jejich děti na vlastní oči uviděli, že se s někým život nemazlí, naučili se jednat s lidmi, kteří jsou odlišní a učí se empatii. Jedna pěstounka uvedla, že její biologická dcera nyní pracuje s romskými dětmi a že zkušenost s pěstounskými romskými dětmi v jedné domácnosti, jí bylo nedocenitelnou praxí. Nyní je schopnou expertkou na romské otázky a především v praxi s nimi umí velmi dobře a efektivně pracovat.

Jako negativní stránku věci zmiňovali především čas, o který biologické děti pěstounů přišli tím, že se rodiče/pěstouni museli věnovat pěstounským dětem. Někteří pěstouni uváděli, že pro děti bylo náročné být přítomen v rodině, kdy pěstounské dítě krade, lže, schválně ničí věci ostatním a podobně.

Ve všech případech se jednalo o již překonanou záležitost, jen rodina *Ga*, u které trvá pěstounská péče nejkratší dobu a jejichž přijatá dívka je výchovně náročná, se stále z počáteční krize úplně neustálila a z rozhovoru s nimi bylo zřejmé, že tyto otázky jsou pro ně velmi aktuální.

Pro biologické děti pěstounů je velmi důležité, jak se této situaci postaví jejich rodiče. Rodiče jsou velmi důležití v první chvíli oznámení, kdy je důležité dětem pěstounskou péči dobře představit, říct jim o svých motivacích a touhách. Ale především otevřít prostor pro diskusi a zajímat se o názor každého dítěte a dát jim svobodu rozhodnutí a čas. Pokud jsou

děti malé, je důležité je ujišťovat o své lásce, věnovat jim dostatek pozornosti a nikoho z dětí neupřednostňovat. Po přijetí dítěte do rodiny je důležité, jak se rodiče budou chovat dále. Pokud rodiče zaujmou vhodný postoj ke všem svým dětem, tak se zde otevírá větší šance pro přijetí dětí i biologickými dětmi pěstounů.

7. Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se věnovala tématu náhradní rodinné péče, konkrétně přijetím pěstounských dětí biologickými dětmi pěstounů a tím, jak biologické děti pěstounů přijímají pěstounství svých rodičů. Zajímalo mě, jak tento proces přijetí probíhá, jaké jsou mezi dětmi vztahy, jaké jsou problematické aspekty tohoto přijetí a jak jim předejít.

Odpovědi na tyto otázky jsem zjišťovala pomocí kvalitativního výzkumu, metodou polostrukturovaného rozhovoru s pěstouny, kteří mi sdělovali své zkušenosti a příběhy. Díky rozhovorům se potvrdily moje předpoklady podložené zahraničními studiemi, že biologické děti pěstounů své nové pěstounské sourozence přijímají ve většině případů s odstupem času velmi dobře. Pěstouni často používali slova „jako za vlastní“ a vztahy mezi nimi hodnotí pozitivně. Tyto vztahy čítají samozřejmě i některá úskalí. Problematické aspekty vztahu biologického dítěte směrem k přijatému vznikají na základě jiného očekávání a jiné reality. Dalším podkladem pro možné obtíže při přijetí dítěte, je nepochopení důvodu pěstounské péče a stereotypní pochopení slova „nevlastní“. Velmi citlivým tématem je pro biologické děti pěstounů také ztráta či pocit ohrožení vlastní pozice v rodině. Z výzkumu jsem také zjistila, že biologické děti pěstounů své rodiče jako pěstouny přijali bez problémů a oslovení „mami, tati“ považují za samozřejmé. Pěstouni vliv pěstounské péče a změny v životě jejich biologických dětí hodnotí pozitivně, přestože ve většině případů hovoří o tom, že změna to pro jejich děti byla velká. Zároveň dodávají, že se snažili, aby tyto dopady na jejich děti, byly co nejmenší.

Velký podíl na míře přijetí pěstounských sourozenců biologickými dětmi pěstounů mají sami pěstouni. Na nich záleží, jak dokáží svému biologickému dítěti tyto životní změny a obtížné situace vysvětlit a jak se k nim postaví. Je proto také důležité v rámci příprav pěstounů, poukazovat na tuto skutečnost a podporovat pěstouny k aktivní komunikaci se svými biologickými dětmi.

Cílů, kterých jsem v této bakalářské práci chtěla dosáhnout, se mi dosáhnout podařilo, především díky otevřenosti a ochotě pěstounů.

Domnívám se, že tato práce může být přínosem pro zájemce o pěstounskou péči, pěstouny a pro odborníky, kteří se věnují vzdělávání pěstounů, vzhledem k tomu, že biologickým dětem v procesu pěstounské péče se u nás zatím příliš prostoru nevěnuje.

8. Seznam literatury

- Amalthea, Jsem speciální brácha...jsem speciální ségra...protože naši jsou pěstouni!, 2014.
- ARCHER, Caroline. *Dítě v náhradní rodině*. Vyd. 1. Překlad Petra Vlčková. Praha: Portál, 2001, 119 s. ISBN 80-7178-578-4.
- HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000, 774 s. ISBN 80-7178-303-x.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 407 s. ISBN 80-7367-040-2
- HÖJER, Ingrid. *Sons and daughters of foster carers and the impact of fostering on their everyday life*. Child and Family Social Work. Blackwell publishing, 2007, 12, s. 77-83.
- JENÍČKOVÁ, Natálie a Jaroslava MÁLIKOVÁ. *Doprovázení náhradních rodin*. Doprovázení rodiny jako dlouhodobý proces - Sborník příspěvků k doprovázení náhradních rodin. Rozum a cit, o.s., 2012
- KAPLAN, Carol P. *The Biological Children of Foster Parents in The Foster Family*. Child and Adolescent Social Work. Human Sciences Press, Inc.: 1988
- MOSEK, Atalia. *The Quality of Sibling Relations Created through Fostering*. Relational Child and Youth Care Practise. Volume 26 Number 3, 2013, s. 26-40. ISBN 1705625X
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1999, 183 s. ISBN 80-7178-304-8
- MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994, 98 s. ISBN 80-85282-83-6
- MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002, 128 s. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7.
- MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 1999, 143 s. ISBN 80-7169-897-0.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993, 124 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-901424-7-8.
- NOVÁK, Tomáš. *Sourozenecké vztahy*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007, 123 s. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2075-3
- SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 173 s. ISBN 80-7178-559-8.
- STRIOVÁ, Miloslava. *Děti, které se rodí v srdci: příběh adoptivní a pěstounské maminky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2013, 172 s. ISBN 978-80-262-0359-9.

VANČUROVÁ, Eva. *Úvahy o dětech a lidech v rodině*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, 141 s. Knihy pro rodiče (SPN).

YOUNES, Mana N., HARP, Michele. *Addressing the Impact of Foster Care on Biological Children and Their Families*. Child Welfare. Volume 86. Number 4. 2007. s. 21-40

8.1. Internetové zdroje

Český statistický úřad. [online]. 7.3.2013a [cit. 12.2.2015]. Dostupné z

http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/jake_je_slozeni_domacnosti_v_cr20130307

Český statistický úřad. [online]. 19.8.2013b [cit. 19.2.2015]. Dostupné z

http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/vyvoj_obyvательства_ceske_republiky_v_roce_2012_zakladni_udaje

Český statistický úřad. [online]. 23.1.2015 [cit. 17.2.2015]

Dostupné z <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>

KLIMEŠ, Jeroným. *Zamyšlení nad sourozeneckou rivalitou*. [online]. 2000 [cit. 17.3.2015]

dostupné z <http://jeronym.klimes.sweb.cz/clanky/psychologie/sourozenci.htm>

MEDEFIND, Jedd. *Effect of Foster Care on Birth Children in the Home—Guest Post from Jayne Schooler*. [online]. 21.7.2011 [cit. 17.4.2015].

Dostupné z <http://www.christianalliancefororphans.org/blog/2011/07/21/effect-of-foster-care-on-birth-children->

VEČEŘOVÁ, Štěpánka. Diplomová práce - *Vliv pěstounské péče na biologické děti pěstounů*.

[online] 19.6.2011 [cit. 16.4.2015]. Dostupné z <http://www.hledamerodice.cz/prala-bych-si-abychom-se-stale-vsichni-schazeli-u-rodicu-doma-news-129.html>